

*Plexier in schrijfonderrwijs
in groep 1 en 2*

Suzanne Snoek

Eindrapportage over het praktijkonderzoek in het kader van de leerroute
Master SEN Motorisch Remedial Teacher/Motorisch Begeleider

Lesplaats: Tilburg
Studentnummer: 2177404
Begeleid door: Mevr. C. Stahlie
Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, Tilburg
2010-2011

Inhoudsopgave

Samenvatting van het onderzoek.....	5
Introductie.....	7
Mijn voorgeschiedenis.....	7
Mijn werkplek.....	7
Mijn motivatie.....	8
Hoofdstuk 1: De onderzoeksvraag.....	9
1.1 Doel van het onderzoek.....	9
1.2 Doel in het onderzoek.....	10
1.3 Relevantie van dit onderzoek.....	10
1.4 Huidige situatie.....	11
1.5 Gewenste situatie.....	11
1.6 Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag.....	12
1.7 Deelvragen.....	12
1.8 Subvragen.....	12
Hoofdstuk 2: Theoretische onderbouwing.....	14
2.1 Inleiding schrijfonderwijs.....	14
2.1.1 Doelstellingen schrijfonderwijs groep 1 en 2.....	14
2.2 Schrijfonderwijs op onze school.....	16
2.3 Motivatie in het schrijfonderwijs van leerkracht en leerling.....	19
2.4 Korte oplossingsgerichte coaching.....	20
2.5 Het werken met oplossingsgerichte schaalvragen.....	21
2.5.1 Basisstappen bij het stellen van de schaalvraag.....	22
2.5.2 POWERS.....	23
Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie.....	24
3.1 Type onderzoek.....	24
3.2 Onderzoeksmethoden	24
3.2.1 Vooronderzoek om de nulmeting in kaart te brengen.....	24

3.2.2 Tijdens het onderzoek.....	25
3.2.3 Na de uitvoering.....	25
3.3 Methoden om resultaten weer te geven.....	26
3.4 Ethiek, Validiteit en betrouwbaarheid.....	26
3.5 Triangulatie.....	27
Hoofdstuk 4: Data verzameling en analyse.....	28
4.1 Interviews en vragenlijsten.....	28
4.1.1 Interview leerkrachten groep 3.....	29
4.1.2 Interview adjunct-directeur/ bouwcoördinator.....	29
4.1.3 Vragenlijst leerkrachten groep 1 en 2.....	30
4.2 De resultaten in het onderzoek.....	32
4.2.1 Workshop schrijfonderwijs groep 1 en 2.....	32
4.2.2 Weekoverzichten.....	33
4.3 Eindvragenlijst leerkrachten groep 1 en 2.....	34
4.4 Vergelijking begin- en eindvragenlijst.....	37
Hoofdstuk 5: Data-interpretatie en conclusies.....	39
5.1 Conclusies naar aanleiding van de deelvragen.....	39
5.2 Conclusies naar aanleiding van de subvragen.....	42
5.3 Antwoord op de onderzoeksvraag.....	46
Hoofdstuk 6: Evaluatie onderzoek.....	48
6.1 Mijn ervaringen tijdens dit onderzoek.....	48
6.2 Evaluatie met betrekking tot tijdsdruk en weerstand.....	49
6.3 Aanbevelingen voor de praktijk en discussiepunten.....	49
6.4 Beperkingen van dit onderzoek en mogelijke vervolgonderzoeken.....	50
6.5 Eindinterview adjunct-directeur/ bouwcoördinator.....	51
6.6 Presentatie van de resultaten aan leerkrachten groep 1 en 2.....	51
6.7 Eindevaluatie.....	52
Nawoord.....	53

Literatuurlijst	55
Bijlagen	57
I Schrijfmethode	58
Schrijfdans (2001).....	58
Zwart op wit (2007).....	59
Schrijfkriebels (2001).....	59
II Planning van het onderzoek.....	61
III Uitgewerkt interview groep 3 leerkrachten.....	62
IV Uitgewerkt interview adjunct directeur/ bouwcoördinator.....	65
V Beginvragenlijst.....	68
VI Uitgewerkte gegevens uit de beginvragenlijst.....	72
VII Workshop.....	74
VIII Uitgewerkte gegevens van de workshop.....	77
IX Weekoverzicht formulier.....	79
X Weekoverzichten verwerkt per groep.....	82
XI Kwalitatieve informatie uit de weekoverzichten.....	85
XII Eindvragenlijst.....	86
XIII Uitgewerkte eindvragenlijsten.....	91
XIV Eindinterview adjunct directeur/ bouwcoördinator groep 1 en 2	94
XV Zithoudinglied.....	96
XVI Pengrepenblad.....	97
XVII Uitgewerkte begeleidingsgesprekken.....	99
XVIII Uitgewerkte voorbeeldles.....	101
XIX Hand en vingervaardigheidsoefeningen.....	103
XX Tussendoelen.....	113

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op het vergroten van de motivatie voor het geven van schrijfonderwijs door leerkrachten van groep 1 en 2 in het reguliere basisonderwijs. Het doel van het onderzoek is dat de leerkrachten meer plezier krijgen in het geven van schrijfonderwijs in groep 1 en 2. Dit heb ik proberen te bereiken door als motorische begeleider een begeleiding te geven die aansluit bij de behoeften van de leerkrachten met als gevolg dat ze intrinsiek gemotiveerd raken voor het schrijfonderwijs.

Door het bestuderen van literatuur, het houden van interviews en het afnemen van vragenlijsten en weekoverzichten heb ik onderzocht hoe de leerkrachten van groep 1 en 2 intrinsiek gemotiveerd kunnen raken voor het schrijfonderwijs en zo de frequentie en kwaliteit verbeteren.

Door het geven van een workshop heb ik de leerkrachten informatie gegeven zodat het belang van goed schrijfonderwijs ingezien werd. Van daaruit is het begeleidingstraject ingezet, waarbij de leerkracht zelf kon aangeven wanneer en waarmee er begeleiding gewenst werd. De begeleiding van de leerkrachten is volgens de korte oplossingsgerichte coaching uitgevoerd.

Hierbij zijn schaalvragen en de powers¹ van oplossingsgericht coachen als uitgangspunt genomen.

¹ **P:** *problems are acknowledged but NOT analyzed*

Problemen worden onderkend maar niet geanalyseerd

O: *Outcomes desired are specified*

Gewenste uitkomsten worden specifiek gemaakt

W: *where are you now on the scale*

Waar sta je nu op de schaal?

E: *Exceptions to the problem are keys to solutions*

Uitzonderingen op het probleem zijn sleutels tot oplossingen

R: *relationships are enhanced and made productive*

Relaties worden verbeterd en productief gemaakt

S: *small steps forward lead to larger change*

Kleine stappen vooruit leiden tot grotere verandering

In het onderzoek worden data verzameld door middel van vragenlijsten met motivatieschalen, door het invullen van weekoverzichten en gesprekken met leerkrachten.

In dit onderzoek blijkt dat de leerkrachten groeien in enthousiasme en motivatie en dat de problemen die men ondervond op het gebied van schrijfonderwijs verminderen. Hierdoor is de kwantiteit en kwaliteit van het schrijfonderwijs in groep 1 en 2 verbeterd.

Zowel voor de leerkrachten en de leerlingen, als voor mij als motorisch begeleider, is dit een positief onderzoek geweest.

Introductie

Mijn voorgeschiedenis

Na mijn lerarenopleiding aan de Pabo in Breda te hebben afgerond in 1998, heb ik vervolgens de Remedial Teaching (RT) opleiding bij Fontys voltijds gevolgd. In dat jaar ben ik werkzaam geweest op een speciaal onderwijsschool in Bergen op Zoom als groepsleerkracht en Remedial Teacher. Hierna heb ik daar nog een jaar als groepsleerkracht in een middenbouwgroep gewerkt. In 2000 ben ik begonnen als leerkracht in een gecombineerde groep 1 en 2, op mijn huidige werkplek, een reguliere basisschool in Bergen op Zoom.

Om mijn expertise verder te ontwikkelen ben ik in 2001 de tweejarige opleiding Motorische Remedial Teaching (MRT) gaan volgen bij Jeanne Smits in Den Bosch. Hier heb ik ontzettend veel ervaring opgedaan in het observeren, signaleren, onderzoeken en behandelen van kinderen met motorische problemen. Na deze opleiding te hebben afgerond ben ik twee jaar met veel plezier werkzaam geweest als MRT-er op mijn basisschool. Hierna ben ik gestopt met uitvoerend MRT te geven maar wel altijd betrokken gebleven als niet-uitvoerend MRT-er. Tevens ben ik betrokken geweest bij de keuze van de schrijfmethode Zwart op Wit (2007), waar we in 2009 mee zijn gestart.

Mijn werkplek

De school waar ik werk is één van de grootste basisscholen van Nederland. We hebben per 1 oktober 2010: 989 leerlingen. Er zijn, inclusief directie, 65 leerkrachten. De gemiddelde groepsgrootte is 25 leerlingen. Het is een overwegend witte school met kinderen van veelal hoog opgeleide ouders. Doordat de school zo groot is, is er binnen de school veel expertise. Gediplomeerde Intern Begeleiders (IB-ers), RT-ers, MRT-ers, Gedragsspecialisten (voor onder andere sociale vaardigheidstraining), leerkracht voor het verrijkingstraject, Orthopedagoog (één dag in de week), Rugzakbegeleiders. Daarnaast heeft iedere groep een co-teacher die één keer per week in de groep komt voor ondersteuning en begeleiding voor zowel leerkracht als leerlingen.

Mijn motivatie

De laatste drie jaar ben ik parttime werkzaam als leerkracht in gecombineerde groep 1 en 2. Met mijn achtergrond als MRT-er vind ik het belangrijk dat er goed schrijfonderwijs gegeven wordt. Deze moet voldoen aan voldoende kwantiteit en kwaliteit. In groep 1 en 2 gebruiken wij de methodes vooral als bronnenboeken. We maken gebruik van Zwart op Wit (2007), schrijfdans (2001), schrijfkriebels (2007) en eigen inspiratie.

Het gaat hierbij vooral om het beleven van schrijfplezier, het aanleren van de doorlopende schrijfbeweging, het vergroten van motorische vaardigheden.

Bij het introduceren in 2009 van de schrijfmethode Zwart op Wit in groep 1 en 2 is een schema gemaakt voor het volgen van de lessen door mijn collega en mij. De keuze is gebaseerd op de thema's gedurende het jaar: zomer, herfst, winter en lente. Daarbij hebben we de drie domeinen: groot bewegen, grote schrijfpatronen en kleine schrijfbewegingen, aan bod laten komen. Tevens hebben we erop gelet dat alle schrijfpatronen gedurende het hele jaar aangeboden werden.

Toch hebben wij als motorische begeleiders de indruk dat er naar ons inzicht in sommige klassen nog onvoldoende aan het schrijfonderwijs wordt gedaan. De leerkrachten van groep 3 geven aan dat het beginniveau van de groep 2 leerlingen bij aanvang van groep 3 verschilt. Ik vermoed dat dit komt door de verschillen in schrijfonderwijs in de groepen 1 en 2.

Hierbij kwam bij mij de vraag op waar dit aan kon liggen? Waar lopen de leerkrachten van groep 1 en 2 tegen aan, is er een drempel bij het geven van de lessen en zo ja, waardoor is er een drempel en hoe kan ik als motorisch begeleider deze drempel verlagen? Waar kan ik als motorisch begeleider helpen? Hier wilde ik dan ook graag onderzoek naar doen.

De leerkrachten van groepen 1 en 2 wil ik het belang van goed schrijfonderwijs laten inzien. Ik wil de leerkrachten in groep 1 en 2 laten zien hoe leuk het is om schrijflessen met kleuters te doen en hen laten ervaren wat je hiermee kunt bereiken bij de kinderen. Ik wil ze begeleiden en samen bekijken hoe we het schrijven in groep

1 en 2 nog leuker en leerzamer kunnen maken. Daarnaast wil ik het voor de leerkrachten uitdagender maken om de lessen te geven.

Hoofdstuk 1: Onderzoeksvraag

1.1 Doel van het onderzoek

Op onze school werken de leerkrachten van groep 1 en 2 sinds een aantal jaren met 'Schrijfdans (2001)', 'Schrijfkriebels (2007)' en 'Zwart op wit (2007)' als bronnenboeken voor de schrijflessen. De leerkrachten van groep 1 en 2 werken vooral aan de lopende schrijfbeweging. Een aantal leerkrachten, waaronder ikzelf, geeft schrijfonderwijs met eigen creatie-lessen. Dit zijn schrijflessen, die wel of niet ontleend zijn aan de methodes die de groepen 1 en 2 op school hanteren. Ik merk dat de wijze waarop deze leerkrachten schrijfonderwijs geven voor de leerkracht en de kinderen veel schrijfplezier brengt. Voor de leerkracht die op deze wijze werkt is de schrijfles makkelijk in te passen binnen de thema's.

De laatste jaren is duidelijk zichtbaar dat de kinderen die doorstromen naar groep 3 verschillen in beginsituatie. Er is een betere schrijfbeweging te zien bij de kinderen die frequent lessen schrijfonderwijs hebben genoten. Dit zijn naar mijn mening vooral de groepen waar eigen creatie-lessen gegeven worden. In de overige groepen is de frequentie in schrijfonderwijs naar mijn mening nog te laag.

Ik heb het idee dat sommige leerkrachten van groep 1 en 2 het moeilijk vinden om de lessen te geven. De drempel om het uit te voeren is te hoog. Ik wil onderzoeken wat de drempels zijn. Hoe kan ik deze drempels verlagen of wegnemen? Ik wil proberen de leerkrachten zodanig te enthousiasmeren dat ze frequenter schrijfonderwijs gaan geven. Ik wil laten zien wat het belang is van het geven van motorische oefeningen en hoe je die kunt verweven binnen je onderwijs.

Tevens wil ik de leerkrachten handvatten aanreiken waarmee ze beter naar de leerlingen leren kijken, hen leren waar ze op moeten letten op het gebied van pengreep, zithouding, schrijfhouding en schrijfbeweging. Ze leren kinderen met problemen op deze gebieden te herkennen en kinderen te begeleiden naar een goed doorlopende schrijfbeweging.

Het uiteindelijke doel van het onderzoek (Harinck, 2010) is dat alle kleuters in groep 3 een leeftijdsadequate motorische ontwikkeling krijgen. Ze hebben zich de doorlopende schrijfbeweging voldoende eigen gemaakt om dit in een goed leesbaar doorlopend schrift te ontwikkelen. Voor de kinderen met motorische problemen wordt extra hulp gezocht door bijvoorbeeld een MRT-er in te schakelen of door middel van externe hulp zoals ergo- of fysiotherapie.

De doelgroep van mijn onderzoek zijn de leerkrachten van groep 1 en 2 van mijn basisschool. Ik wil onderzoeken of met motivatieverbetering de betrokkenheid bij de leerkracht verhoogd kan worden, zodat de resultaten van het product en het proces worden verbeterd. Dit geldt zowel voor de leerlingen als de leerkrachten. Ik wil weten hoe ik samen met de leerkrachten van groep 1 en 2 de schrijflessen anders vorm kan geven uitgaande van de vraag van elke leerkracht en aansluitend op hun individuele wensen, zodat zij enthousiast worden in het geven van de schrijflessen. Ik hoop dat de leerkrachten door het aanreiken van mijn tips, begeleiding en ideeën tot frequenter en intensiever schrijfonderwijs komen. Ik wil hen handvatten aanreiken om kinderen in hun motorische ontwikkeling beter te kunnen begeleiden. Bovenal hoop ik dat de leerkrachten plezier hebben in het geven van de schrijflessen in groep 1 en 2.

1.2 Doel in het onderzoek

Mijn doel in het onderzoek (Harinck, 2010) is hoe ik de motivatie van de leerkrachten van groep 1 en 2 in het geven van schrijfonderwijs kan bevorderen. Ik wil weten wat leerkrachten nodig hebben om te komen tot intensiever en frequenter schrijfonderwijs in groep 1 en 2.

1.3 Relevantie van dit onderzoek

Door dit onderzoek kan ik mijn kennis en vaardigheden op het gebied van het coachen en motiveren van leerkrachten verrijken. Voor de leerlingen is het onderzoek relevant omdat ze hopelijk meer plezier in schrijfonderwijs krijgen, doordat de leerkracht plezier heeft in zijn/ haar lessen. Voor de leerkrachten van groep 1 en 2

is het onderzoek relevant omdat ik hoop samen met hen de schrijflessen anders in te richten, zodat ze meer plezier krijgen in het geven van intensiever en frequenter schrijfonderwijs. Schoolbreed is het onderzoek relevant, omdat ik zal proberen de leerkrachten enthousiast te krijgen in het geven van goed schrijfonderwijs.

1.4 Huidige situatie

Om de kwantiteit in het geven van de lessen te bevorderen, worden de schrijflessen in overleg met de directie op de agenda gezet tijdens het paralleloverleg. Hierdoor staat het schrijfonderwijs minstens één keer per twee weken op de agenda. Er worden dan ideeën aangedragen binnen het thema voor het geven van leuke schrijflessen. Mijn ervaring is dat er daardoor ook meer schrijflessen worden gegeven. Mijn ervaring is echter ook, dat wanneer door omstandigheden geen paralleloverleg heeft plaatsgevonden er in sommige groepen naar mijn mening ook minder schrijfonderwijs wordt gegeven.

Daarnaast kan naar mijn mening in de schrijflessen meer variatie en afwisseling in lesinhoud en schrijfbeweging komen. Ik hoor van de leerkrachten dat ze moeilijkheden ondervinden in het geven van een schrijfles en dat hierdoor plezier en motivatie in het geven ervan verminderen. Onbekendheid ermee en het nog niet voldoende ervaren van het belang van goed schrijfonderwijs zijn volgens mij hiervan de belangrijkste oorzaken.

1.5 Gewenste situatie

Alle leerkrachten van groep 1 en 2 van onze school zijn gemotiveerd in het geven van schrijflessen en zien het belang in van goed schrijfonderwijs in de groepen 1 en 2. Er is voldoende afwisseling in inhoud en beweging van de schrijflessen. De leerkrachten weten hoe ze de verschillende schrijfbewegingen op een voor kinderen motiverende manier kunnen aanbieden en waarop ze moeten letten in de begeleiding van de kinderen. Ik hoop de leerkrachten te kunnen enthousiasmeren om op een creatieve manier met de schrijfmethodes als bronnenboeken aan de slag te gaan. Daardoor zullen zij het leuker vinden om schrijflessen te geven en frequenter schrijfonderwijs gaan geven. Eén schrijfles per week is de gewenste

frequentie. De leerkrachten moeten het belang van goed schrijfonderwijs gaan inzien en van daaruit gaan handelen. Als leerkracht en motorisch remedial teacher voel ik me competent in het begeleiden van mijn collega's. Ik wil de kennis en ervaring die ik in de afgelopen jaren heb vergaard delen met de leerkrachten van groep 1 en 2 om op deze manier samen te komen tot frequent en goed schrijfonderwijs in groep 1 en 2 .

1.6 Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag

Hoe kan ik als motorisch begeleider de motivatie en het enthousiasme van de leerkrachten in het geven van schrijfonderwijs bevorderen, zodat we samen komen tot intensiever en frequenter schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

1.7 Deelvragen:

Is de motivatie voor het schrijfonderwijs van de leerkrachten in groep 1 en 2 verbeterd na de onderzoeksperiode?

Waardoor zijn de leerkrachten in groep 1 en 2 gemotiveerder en enthousiaster geworden?

Wat is mijn rol als MRT-er bij het motiveren en enthousiasmeren van leerkrachten in groep 1 en 2 op het gebied van schrijfonderwijs?

Wordt er na de onderzoeksperiode intensiever en frequenter schrijfonderwijs gegeven?

1.8 Subvragen:

Welke visie hebben de leerkrachten op het schrijfonderwijs in groep 1 en 2 van onze basisschool?

Welke eisen stelt groep 3 aan de schrijfbeweging van de kinderen van groep 1 en 2?

Welke problemen ondervinden de leerkrachten tijdens het geven van een schrijfles?

Zijn de problemen verminderd na de onderzoeksperiode?

Wat vinden de leerkrachten wat voor hem/ haar nodig is om zelf tot goed schrijfonderwijs te komen?

Hoe krijg ik als onderzoeker inzicht in de kwantiteit en kwaliteit van het schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

Hoofdstuk 2: Theoretische onderbouwing

In dit hoofdstuk wordt toegelicht wat de doelstellingen van schrijfonderwijs zijn voor groep 1 en 2.

Ik beschrijf hoe je als leerkracht op een creatieve manier kunt omgaan met de bij ons gebruikte schrijfmethodes en hoe je als leerkracht hier eigen schrijflessen van kunt maken passend binnen je eigen thema.

Verder beschrijf ik het belang van motivatie. Ik licht toe hoe ik de motivatie bij leerkrachten kan vergroten en hoe ik hierbij motivatieschalen kan gebruiken.

2.1 Inleiding schrijfonderwijs

In het voorbereidend schrijven wordt het kind voorbereid om straks met veel interesse aan het echte schrijfwerk te beginnen. In de didactiek van het voorbereidend schrijven wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van de schrijfvoorwaarden, het schrijfproduct en het schrijfproces. Ook wordt bekeken in welke vorm de leerstof van het voorbereidend schrijven kan worden aangeboden (Keulen, van Eerd-Smetsers (2007)).

2.1.1 Doelstellingen schrijfonderwijs groep 1 en 2

Zoals van Baauw- van Vledder (2000) beschrijven:

Na de interpretatie van de kerndoelen algemeen schrijfonderwijs kom ik tot de volgende uitwerking voor groep 1 en 2. Die kan men als doelstelling nemen aan het einde van groep 1 en 2 begin groep 3 bij de voorbereiding op het schrijven:

- kennis en ervaring omtrent het lichaam, het bewust ermee omgaan;
- het evenwichtsgevoel en het doen beheersen van de grote lichaamsspieren;
- de lichaamscoördinatie in het algemeen en de oog-handcoördinatie in het bijzonder;
- de ruimtelijke oriëntatie zowel drie- als tweedimensionaal;
- het verscherpen van het observatievermogen;
- het ontwikkelen van de tastzin;
- de behendigheid van de vingers;

De leerling is in staat tot:

- het uitvoeren van symmetrische bewegingen vanuit de schouder, elleboog en pols;
- het uitvoeren van parallelle bewegingen in de ruimte en op het platte vlak;

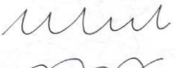
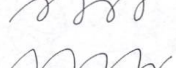
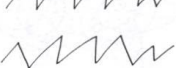
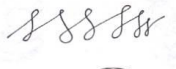
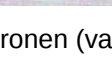
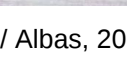
- het maken van strek-, buig- en draaibewegingen van de vingers in combinatie met zijwaartse polsbewegingen;
- ontspannen tekenen en schrijven met de voorkeurshand;
- tekenen met een correcte potloodgreep;
- tekenen met behoud van een correcte zit- en schrijfhouding;
- uitvoeren van schrijfpatronen;

De leerling beheerst de belangrijkste begrippen betreffende ruimte, vorm en beweging.

In de onderbouw bij de kleuters wordt een belangrijke basis gelegd voor het leesbaar en ontspannen leren schrijven. Belangrijke aandachtsgebieden hierbij zijn het hanteren van teken- en schrijfmateriaal, ontwikkeling van de fijne motoriek en het ontspannen en gevarieerd kunnen maken van de schrijfpatronen. Behalve het resultaat is het van belang om ook het proces nauwkeurig te volgen. Op die manier krijg je als leerkracht aanknopingspunten om goede feedback en begeleiding aan de leerling te geven (Wouters/Schaerlaeckens, 2009).

Schrijfpatronen bestaan uit vormen die ten grondslag liggen aan het schrijven van cijfers, letters en woorden. Het zijn de basisbewegingen die beheerst moeten worden alvorens met het echte schrijven begonnen kan worden.

Er zijn 8 schrijfpatronen te onderscheiden (van Eerd-Smetsers/ Albas 2003).

Patroon	Ontspanningsoefening	Inspanningsoefening
De open guirlande		
De gesloten guirlande		
De open arcade		
De gesloten arcade		
De zigzag		
De golflijn		
De krakeling		
De lemniscaat		

afbeelding 1: Schrijfpatronen (van Eerd/ Albas, 2003)

Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw is bekend dat de grote en de fijne motoriek onafhankelijk van elkaar aangestuurd worden. Hiervan uitgaande stelt de Stichting Schriftontwikkeling dat meteen bij binnenkomst op de basisschool, de fijne of 'hand-vinger'motoriek gericht geoefend kan worden, zonder dat er eerst vooraf aan grote motoriek gewerkt hoeft te worden. Er is geen volgorde meer nodig. Dit betekent dat er met fijn materiaal gewerkt kan worden en dat er eisen te stellen zijn aan de grafische vaardigheid bij het jonge kind. Door het jonge kind te laten kleuren en arceren worden precies de bewegingen geoefend die later bij het schrijven nodig zijn. Deze bewegingen hebben exact hetzelfde formaat als tijdens het schrijven later nodig is (Stichting schriftontwikkeling, 2009).

2.2 Schrijfonderwijs op onze school

Op mijn basisschool wordt in de groepen 1 en 2 gebruik gemaakt van de methodes Schrijfdans (2001), Zwart op wit (2007) en Schrijfkriebels (2001)² als bronnenboeken. Als je deze methodes met hun visie en schrijfpatronen als uitgangspunt neemt, kom ik tot de volgende invulling als basis voor het schrijfonderwijs op onze school. Als basis voor de schrijfpatronen kunnen we de volgende schrijfpatronen nemen:

² Bijlage I: samenvatting van de methodes

Afbeelding 3: basis schrijfpatronen (Snoek, 2011)

Deze patronen dienen zowel groot als klein inge oefend te worden, als ontspanningsoefeningen en als inspanningsoefeningen. Bij het aanleren van de schrijfpatronen als ontspanningsoefening gaat het nog niet zozeer om de precieze vorm, maar meer om een ontspannen beweging. Het spelelement speelt hierbij een belangrijke rol.

Schrijfpatronen zijn om diverse redenen belangrijk. In het algemeen is het de ideale werkvorm om een doorgaande en ritmische schrijfbeweging te ontwikkelen of te hervatten. In de kleuterleeftijd zijn ze van belang voor de doorgaande, vloeiende en ritmische beweging, en de oog- hand coördinatie (Baauw-van Vledder/van Dijk, 2009). Het is belangrijk om bij schrijfpatronen niet alleen het product te beoordelen, maar zeker ook de manier waarop ze tot stand zijn gekomen, dus het proces. Dit geeft de leerkracht en de leerling handreikingen voor verbetering (Wouters/ Schaerlaeckens, 2009).

Als leerkracht kun je zelf invullen hoe je een schrijfles wilt geven. Je kan gebruik maken van een methodeles, je kan de methodeles omzetten naar je eigen thema of je kunt geheel zelf aan de slag gaan met de schrijfpatronen binnen je eigen thema en een eigen creatie-les maken. Om een idee te geven hiervan is hieronder een voorbeeld opgenomen van een eigen creatie-les binnen het thema lente.

Afbeelding 4: creatie-les: bloem voor groep 1

Afbeelding 5: creatie-les: bloemen voor groep 2

Door eigen creativiteit te gebruiken ontstaan vaak de meest waardevolle lessen, zowel in motivatie als creativiteit. Hierdoor wordt de schrijfles makkelijker toepasbaar en wordt de drempel lager om de schrijfles te geven. Voor mij als motorisch begeleider ligt hier een opening om de leerkrachten meer bekend te maken met deze manier van werken. Zo kunnen de leerkrachten zelf binnen hun eigen thema aan de slag.

Naast de schrijflessen zullen arceer en of klein kleuroefeningen aangeboden moeten worden. Ook deze oefeningen zijn makkelijk in te passen binnen het eigen thema waar de leerkracht op dat moment mee bezig is. De leerkracht kan bijvoorbeeld kleurplaten behorend bij het thema verkleind kopiëren.

Tevens zullen naast alle schrijf-, kleur-, en arceerlessen, fijn- motorische oefeningen en manipuleeroefeningen³ aangeboden moeten worden.

Zoals ook in Wouters/Schaerlaeckens (2009) beschreven staat is een goed ontwikkelde fijne motoriek essentieel voor het schrijven en een goede penvatting. Belangrijk hierbij is dat je als leerkracht de juiste materialen correct aanbiedt en de leerlingen aanspreekt op de goede uitvoering.

³ Manipuleeroefeningen: vaardigheden waarbij de positie van een voorwerp in de hand wordt aangepast voor gebruik, positioneren of loslaten. Het voorwerp blijft daarbij in één hand en komt tijdens het manipuleren niet in contact met de onderlaag. (Wouters/Schaerlaeckens, 2009)

2.3 Motivatie in het schrijfonderwijs van leerkracht en leerling

“Motiveren is niet alleen mensenwerk, maar met name maatwerk.” (Kuper, 2009)

Er zijn veel definities van motivatie in omloop en er is geen duidelijke unanieme mening over de definitie. Waar men het over het algemeen over eens is, is dat motivatie iets is dat zich in het hoofd van personen afspeelt. Motivatie is geen persoonlijke eigenschap. Motivatie is de bereidheid om zich ergens voor in te spannen. (Kuper, 2009)

Bij motivatie, en zeker als het gaat om motivatie om te leren, is een onderscheid in intrinsieke en extrinsieke motivatie van belang. Intrinsieke motivatie wijst erop dat men iets wil leren om het leren zelf: men is geïnteresseerd in de inhoud van de taak. Bij extrinsieke motivatie is men gemotiveerd om te leren omdat men een beloning van buitenaf krijgt, bijvoorbeeld een cijfer of diploma of een compliment.

Voor mijn onderzoek is het belangrijk dat de leerkrachten zelf gemotiveerd raken in het geven van schrijflessen. Als motorische begeleider zal ik de interesse moeten proberen te verhogen en dit door de leerkrachten zelf moeten laten omzetten in motivatie.

Volgens Kohnstamm (2002) kun je intrinsieke motivatie bij schrijven bereiken door het opwekken van nieuwsgierigheid/ interesse, ruimte te geven om zelf te ontdekken, variatie aan te bieden, aan te sluiten bij de belevingswereld, een goede uitleg te geven en te laten ervaren dat succes afhangt van eigen inspanning en talent. Bij alle taken wordt feedback gegeven. Ontmoediging of faalangst motiveren niet. Door aan te geven wat goed gaat, doen mensen succeservaringen op. Succeservaringen vergroten het zelfvertrouwen en dat heeft een positief effect op de motivatie voor de leertaak.

Om invloed te hebben op motivatie is het belangrijk hoe de leerkracht de lessen plant, welke beslissingen de leerkracht binnen de les neemt en hoe de leerkracht omgaat met problemen; het zogenaamde klassenmanagement.

Het is de taak van de leraar een leeromgeving te creëren die kinderen uitdaagt, fascineert en stimuleert tot motivatie. (Stichting schriftontwikkeling, 2009)

Bij motivatie van leerlingen om te leren speelt de leerkracht een belangrijke rol. Door zijn gedrag naar leerlingen toe en door hun functie als rolmodel.

Belangrijk is dat de leerkracht vertrouwen toont in de competenties van alle leerlingen. Wanneer hij aangeeft dat een leerling een doel kan halen, zal de leerling dit sneller zelf geloven en wordt zijn motivatie groter om voor dit doel te werken. Dit zal voor mij als coachende motorische begeleider ook gelden bij mijn manier van begeleiden van de leerkrachten.

Naast geloven in de competenties van leerlingen, moet de leerkracht ook overtuigd zijn van zijn eigen competenties. Wanneer een leerkracht denkt niet-competent te zijn, zal hij denken dat hij de leerlingen niks kan leren en dat de leerlingen niet gemotiveerd zijn (Pintrich en Schunk, 2002).

2.4 Korte oplossingsgerichte coaching

Voor het begeleiden van de leerkrachten wil ik als motorische begeleider gaan coachen volgens de korte oplossingsgerichte benadering.

De korte oplossingsgerichte benadering baseert zich op aannames en methoden van de Solution Focused Brief Therapy (SFBT). Deze methode is ontwikkeld door Steve de Shazer (1988) en Insoo Kim Berg (2000). De principes van SFBT worden ook steeds meer in de context van werk toegepast. Het korte oplossingsgerichte coachen is een vorm van SFBT bewerkt door Schlundt Bodien/ Visser (2010)

De volgende uitgangspunten staan centraal in de korte oplossingsgerichte manier van werken.

“Het realiseren van een kleine verandering is voldoende om een proces van grote verandering te initiëren.”

1. Oplossingsgericht

De korte oplossingsgerichte benadering gaat er van uit dat het zinvoller is om direct de aandacht te richten op het construeren van oplossingen dan op het analyseren en doorleven van problemen.

- Geen enkel probleem treedt voortdurend op;
- De uitzonderingen op het probleem zijn sleutels voor de oplossingen ervan;
- Het realiseren van een kleine verandering is voldoende om een proces van grote verandering te initiëren;

- De oplossingen die de leerkracht zelf creëert zijn de beste.

2. Sterkteperspectief

De aandacht gaat in de coaching steeds uit naar wat er al is bereikt in de groep: hoe heeft de leerkracht dat al voor elkaar gekregen? Kleine verbeteringen leiden vaak tot grote veranderingen. Er ligt nadruk op het versterken van de kwaliteiten en mogelijkheden van de leerkracht en in plaats van het opsporen van zijn of haar zwakten en beperkingen.

3. Respect

De coach respecteert de denkbeelden en doelen van de te begeleiden leerkracht. De werkwijze zal niet confronterend en corrigerend moeten zijn, maar ondersteunend. De coach maakt veelvuldig complimenten voor wat er al bereikt is en hoe de leerkracht zijn kwaliteiten al heeft ingezet.

4. Samenwerking

Weerstand is geen bruikbaar begrip in deze benadering. De coach ziet de weerstand als een belangrijk signaal dat hij zijn aanpak moet aanpassen in plaats van als een teken dat hij de echte problemen op het spoor aan het komen is. “Samen komen tot” moet de insteek zijn van beide partijen.

5. kortdurend

Samen concreet werkbare oplossingen bedenken en toepassen in ongeveer vijf coachingssessies. Dit kunnen er echter ook minder zijn.

2.5 Het werken met oplossingsgerichte schaalvragen:

Om de motivatie van mijn collega's te meten wil ik gebruik gaan maken van motivatieschalen.

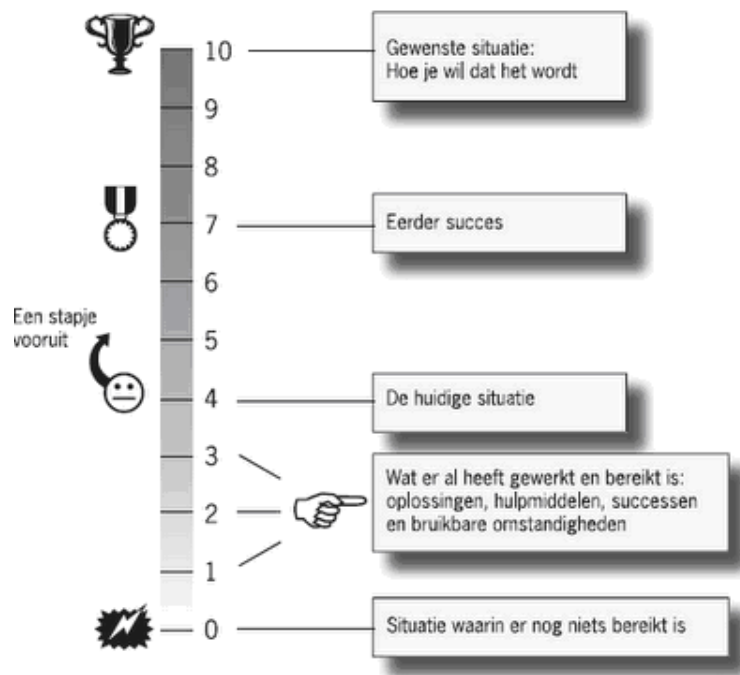
Visser (2009): Inmiddels zijn schaalvragen uitgegroeid tot waarschijnlijk de meest bekende en meest gebruikte oplossingsgerichte technieken. Schaalvragen zijn relatief gemakkelijk te gebruiken en zijn erg breed toepasbaar.

2.5.1. Basisstappen bij het stellen van de schaalvraag

Het stellen van de schaalvraag verloopt vaak via een aantal basisstappen. Het volgende plaatje (Visser, 2009) visualiseert de genoemde stappen:

- Introductie van de schaal: de schaal wordt uitgelegd
- Huidige positie: de coach vraagt naar de huidige positie op de schaal
- Platform: de coach focust op wat er al is en wat er al heeft gewerkt.
- Eerder succes: de coach vraagt naar een situatie dan al beter was.
- Visualiseren: hogere positie; nodig de leerkracht uit om te vertellen hoe het eruit ziet op hogere posities op de schaal.
- Stap vooruit: de coach nodigt de leerkracht uit om te noemen wat voor stapje hij kan zetten op de schaal

Afbeelding 2: Visser (2009)

2.5 POWERS

Een toegankelijke en eenvoudige manier om de omschrijving van oplossingsgericht werken te onthouden, is om gebruik te maken van een Engelstalige acroniem ⁴ (Visser, Schlundt Bodien, 2003)

P: problems are acknowledged but NOT analyzed

Problemen worden onderkend maar niet geanalyseerd

O: Outcomes desired are specified

Gewenste uitkomsten worden specifiek gemaakt

W: where are you now on the scale

Waar sta je nu op de schaal?

E: Exceptions to the problem are keys to solutions

Uitzonderingen op het probleem zijn sleutels tot oplossingen

R: relationships are enhanced and made productive

Relaties worden verbeterd en productief gemaakt

S: small steps forward lead to larger change

Kleine stappen vooruit leiden tot grotere verandering

4. acroniem

Woord bestaande uit de beginletters van andere woorden. (<http://www.woordenboek.nl/woord/acroniem>)

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie

3.1 Type onderzoek

In dit onderzoek heeft het motiveren van collega's centraal gestaan. Het onderzoek heeft plaatsgevonden van februari tot en met april 2011.

Mijn onderzoeksvraag was:

Hoe kan ik als motorisch begeleider de motivatie en het enthousiasme van de leerkrachten in het geven van schrijfonderwijs bevorderen, zodat we samen komen tot intensiever en frequenter schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

Om deze vraag te beantwoorden heb ik gekozen voor een actieonderzoek (Harinck 2010). Kenmerkend voor een actieonderzoek, zo stelt hij, is dat een probleem centraal staat. Het onderzoek is gericht op het eigen handelen van de leerkracht en de situatie waarin dat handelen plaatsvindt. Een actieonderzoek gebeurt meestal in dialoog met collega's en of vakgenoten. De onderzoeker gaat in dialoog met de onderzoeksgroep. In mijn onderzoek ga ik in dialoog met mijn leerkracht-collega's van de groep 1 en 2. Het onderzoek heeft tot doel om tot een oplossing te komen.

Het actieonderzoek door leerkrachten kan de ontwikkeling en uitvoering van onderwijsvernieuwingen in de praktijk op een krachtige manier vormgeven. Men gaat hier namelijk uit van de leerkracht als cruciale factor in de onderwijsvernieuwing. Vernieuwing komt in de huidige perceptie van binnenuit en wordt niet van buitenaf opgelegd (Cornelissen, 2006).

Betrokken bij dit onderzoek waren de leerkrachten van de groepen 1 en 2, de leerlingen van groep 1 en 2 en de bouwcoördinator van groep 1 en 2 tevens adjunct-directeur.

3.2 Onderzoeksmethoden

3.2.1 Vooronderzoek om de nulmeting in kaart te brengen

- Ik heb een interview gehouden met de bouwcoördinator van groep 1 en 2, tevens adjunct-directeur om te bekijken wat de wensen over frequentie en kwaliteit van de schrijflessen van het management team zijn.

- Ik heb een interview afgenomen met drie leerkrachten uit groep 3 om te bekijken wat de wensen over frequentie en kwaliteit van de schrijflessen volgens hen zijn voor de groepen 1 en 2. Tevens wilde ik inzicht krijgen in de doelen voor begin groep 3 op mijn school.
- Aan het begin van het onderzoek heb ik een vragenlijst afgenomen bij alle leerkrachten van groep 1 en 2 om een eerste diagnose en hulpvraag te kunnen neerzetten voor het verdere onderzoek. De bevindingen uit de vragenlijst zijn meegenomen in de workshop.

3.2.2 Tijdens het onderzoek

- Door middel van een workshop heb ik geprobeerd om draagvlak te creëren bij de leerkrachten en zo samen te komen tot het afspreken van de kwaliteit en kwantiteit in ons schrijfonderwijs. De opmerkingen en wensen van de leerkrachten heb ik meegenomen voor de verdere begeleiding van de leerkrachten.
- Na de workshop hebben de leerkrachten een evaluatieformulier ingevuld met daarop wensen en aanvullingen die men nodig denkt te hebben om te komen tot goed en frequent schrijfonderwijs.
- Na elke week hebben de leerkrachten een weekoverzicht ingevuld om voor henzelf en voor mij als begeleider inzicht te krijgen in het gegeven schrijfonderwijs die week..

Tevens konden de leerkrachten per week aangeven waar men nog meer begeleiding/ informatie over wilde hebben. Mijn taak als motorisch begeleider is hierop in te spelen. Daar behoefte was aan extra begeleiding en /of observatie in de klas te krijgen, is dit uitgevoerd.

3.2.3 Na de uitvoering

Nadat de leerkrachten zes weken een weekoverzicht ingevuld hebben, heb ik een vragenlijst afgenomen om te zien hoe de begeleiding is ervaren. En hoe zien zij hun motivatie in schrijfonderwijs na het onderzoek ervaren. Deze heb ik vergeleken met de eerste vragenlijst om veranderingen te ontdekken en weer te geven.

Tijdens een paralleloverleg is een presentatie gegeven van de resultaten van het onderzoek. Er is tevens geëvalueerd met alle betrokken groep 1 en 2 leerkrachten in een vergadering om de verdere voortgang van het schrijfonderwijs te bepalen en vast te stellen.

3.3 Methoden om resultaten weer te geven

- Voor de weergave van het interview heb ik gekozen voor een verslag
- De beginvragenlijst is uitgewerkt per vraag om te zien hoe de beleving bij alle leerkrachten van groep 1 en 2 is. Waar mogelijk heb ik tabellen en grafieken gemaakt, bijvoorbeeld van de schaalvragen.
- Van de weekoverzichten heb ik tabellen gemaakt, waarin zo duidelijk mogelijk de kwaliteit en kwantiteit zichtbaar zijn.
- De opmerkingen en overige relevante informatie die ik tijdens de workshop, observaties en verdere begeleiding van de leerkrachten heb verkregen, heb ik verwerkt in een verslag.
- Ik heb een verslag gemaakt van de begeleiding van de leerkrachten.
- De eindvragenlijst is uitgewerkt per vraag om te zien hoe de beleving is bij alle leerkrachten van groep 1 en 2. Waar mogelijk heb ik tabellen en grafieken gemaakt, bijvoorbeeld van de schaalvragen.
- De beginvragenlijst en de eindvragenlijst zijn naast elkaar gelegd om de verschillen te kunnen weergeven.

3.4 Ethiek, validiteit en betrouwbaarheid

Om dit onderzoek te doen heb ik bij de directie van de school aangegeven waarom ik gekozen heb voor dit onderwerp, wat het belang is voor de school en heb ik toestemming gevraagd. Vervolgens is medewerking gevraagd aan de collega's van de groepen 1 en 2. Collega's konden aangeven of ze wel al dan niet wilden deelnemen aan het onderzoek. In het hele onderzoek blijven alle betrokkenen anoniem.

Afspraken die ik gemaakt heb met de betrokkenen zijn zorgvuldig nagekomen. Het onderzoek is regelmatig met critical friends en begeleider besproken. De onderzoeksinstrumenten worden opgebouwd.

Alle gegevens zijn vertrouwelijk behandeld en de resultaten van het onderzoek zijn volledig weergegeven en teruggekoppeld aan de betrokkenen om na te gaan of ze goed zijn geïnterpreteerd.

Het interview is na verslaglegging voorgelegd aan de betrokken personen met de vraag of zij nog toevoegingen of aanvullingen wensten.

3.5 triangulatie

Er is gebruik gemaakt van triangulatie; het gebruik van meerdere brongegevens (Harinck 2010).

Door meerdere onderzoeksinstrumenten op verschillende momenten in te zetten en meerdere betrokkenen bij het onderzoek in te schakelen is deze triangulatie toegepast, waardoor de betrouwbaarheid van het onderzoek is verhoogd.

Hoofdstuk 4: Data verzameling en analyse

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd.

Ik heb met behulp van interviews en vragenlijsten voorinformatie opgedaan.

Deze informatie heb ik uitgewerkt in een workshop die als uitgangspunt binnen mijn onderzoek heeft gefungeerd.

Aan het einde van de workshop konden de leerkrachten door middel van een evaluatieformulier aangeven wat ze aan deze workshop gehad hadden, waar ze meer informatie over wilden hebben, waar ze meer begeleiding bij wilden hebben en hoe ze dit alles graag zouden willen verkrijgen.

Tijdens de workshop kwam naar voren dat de leerkrachten behoefte hadden aan het in kaart brengen van wat ze daadwerkelijk aan schrijfonderwijs doen. Zij gaven aan dat ze hier een overzicht voor wilden hebben. Ik heb een overzicht gemaakt, waarop de leerkrachten konden aangeven, wat, wanneer, met wie en hoe vaak ze iets deden⁵.

Hierdoor kreeg ik als onderzoeker een beeld van wat er die week aan schrijfonderwijs gegeven werd en welke inhoud deze lessen hadden. Hierop kon ik aansluiten met mijn begeleiding.

Dit is mijn uitgangspunt geweest voor de verdere begeleiding. De leerkrachten konden per week aangeven wat er goed ging, waar ze tegen aan liepen en waar ze extra begeleiding bij wensten. Die heb ik door middel van coaching gegeven.

4.1 Interviews en vragenlijsten

Voorafgaand aan het onderzoek heb ik gestructureerde interviews (Kallenberg, 2011) bij drie leerkrachten van groep 3 en bij de adjunct-directeur/ bouwcoördinator afgenomen en heb ik bij alle groep 1 en 2 leerkrachten een vragenlijst met onder andere schaalvragen (Harinck, 2010) afgenomen. Dit om de beginsituatie in kaart te brengen.

⁵ Bijlage IX: weekoverzicht

4.1.1. De volgende relevante informatie is naar voren gekomen uit het interview met de groep 3 leerkrachten⁶

- Frequentie schrijfonderwijs groep 1 en 2:
 - 1 á 2 keer per week groep 2 leerlingen
 - Eens per twee weken groep 1 leerlingen;
- Frequentie schrijfonderwijs groep 3: 4 x per week;
- Letten op pengreep, pendruk en zithouding gedurende de gehele dag, naast aanbieder in schrijflessen;
- Problemen begin groep 3: - Pengreep, Pendruk, Zithouding;
 - Schrijfwijze cijfers op verkeerde manier aangeleerd;
 - Ruimtelijk oriëntatie;
 - Onvoldoende beheersing schrijfpatronen;
 - Onvoldoende fijn motorische handelingen;
 - Kwantiteit en kwaliteit is leerkrachtafhankelijk;
- Verbetering door:
 - afspraken maken over aanpak en frequentie;
 - structureel uitwisselen van ideeën en ervaringen;
 - belang schrijfonderwijs zien door alle leerkrachten;
 - bekend maken methodes bij alle leerkrachten;
 - inplannen op rooster;
 - afstemming groep 1 en 2, en groep 3.

4.1.2 De volgende relevante informatie is naar voren gekomen uit het interview met de adjunct directeur/ bouwcoördinator groep 1 en 2⁷

- Frequentie: 1 x per week schrijfbewegingen;
- Minstens 1 x per week fijn motorische vaardigheden: motoriek als doel;
- Kwantiteit en kwaliteit is leerkrachtafhankelijk en thema-afhankelijk;
- Groep 3 wil meer aandacht voor zithouding en pengreephantering;

⁶ Bijlage III: uitgewerkte interview 3 leerkrachten van groep 3

⁷ Bijlage IV: uitgewerkte interview met de adjunct-directeur/ bouwcoördinator van groep 1 en 2

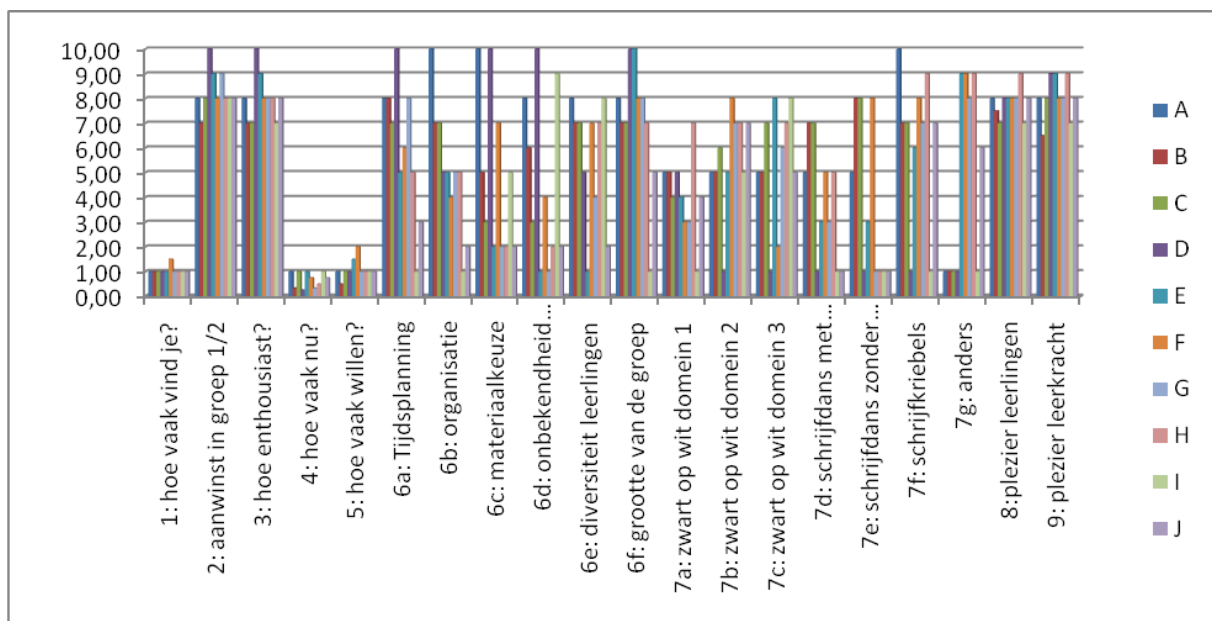

- Aanpassen methodes binnen je eigen thema vergt creativiteit en “durven loslaten” van de methodes;
- Verbetering door:
 - structureel op de agenda plaatsen;
 - inplannen binnen thema;
 - bewustwording van het belang van schrijfonderwijs ;
 - meer aandacht voor evaluatie en zelfreflectie schrijfproces.

4.1.3 De volgende informatie is naar voren gekomen uit de vragenlijst van de groep 1 en 2 leerkrachten⁸

Kwantitatieve gegevens uit de vragenlijst van de groep 1 en 2 leerkrachten

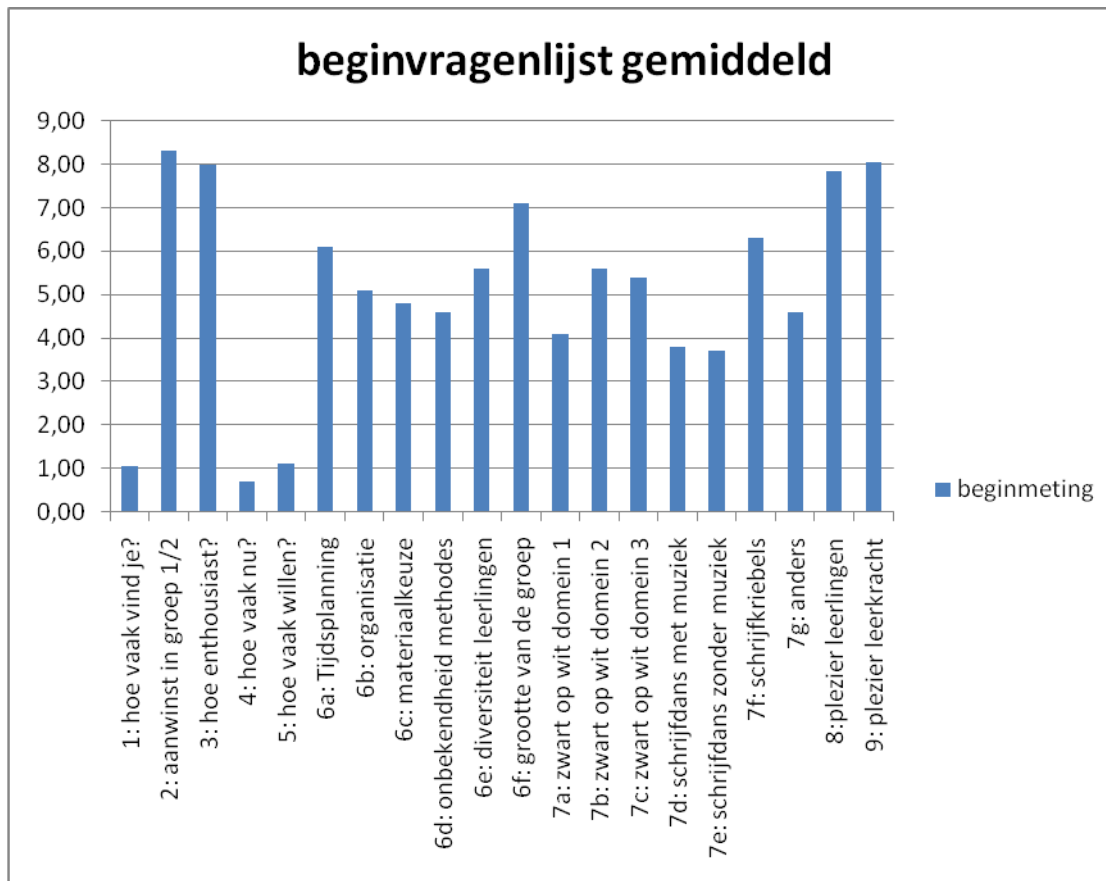
De leerkrachten hebben een beginvragenlijst ingevuld, waarin ze antwoord gaven in schaalvragen van 1 tot 10.

Grafiek 1: beginvragenlijst, score per leerkracht per vraag

⁸ Bijlage V: beginvragenlijst

Grafiek 2: beginvragenlijst, beginmeting, gemiddelde score van alle leerkrachten per vraag.

Zowel grafiek 1 als 2 toont met vraag 1, 4 en 5 de frequentie in schrijfonderwijs die de leerkrachten van groep 1 en 2 vinden dat er gegeven moet worden, nu geven en zouden willen geven.

Vraag 2, 3, 8 en 9 geven met een punt van 1 (laag) tot en met 10 (hoog) het enthousiasme en schrijfplezier wat de leerkrachten ondervinden op het gebied van schrijfonderwijs aan.

Vraag 6, onderverdeeld in a tot en met f, geeft aan waar de leerkrachten problemen mee ondervinden, waarbij 1 staat voor “altijd problemen” en 10 staat voor “nooit problemen”.

Vraag 7, onderverdeeld in a tot en met g, geeft aan hoe vaak men de verschillende schrijfmethodes gebruikt, waarbij 1 staat voor “nooit” en 10 staat voor “altijd”.

Kwalitatieve gegevens uit de vragenlijst van de groep 1 en 2 leerkrachten⁹

De leerkrachten worden gemotiveerd door het plezier en enthousiasme van de kinderen en de vorderingen die de kinderen maken.

Als leerkracht wordt men geënthousiasmeerd door ideeën van collega-leerkrachten en de leerkrachten geven aan dat ze dit nodig hebben om te komen tot frequent en intensief schrijfonderwijs. De leerkrachten willen meer inzicht in materiaalkeuze, methodes en de begeleiding van kinderen op motorisch gebied. Verschillende leerkrachten geven aan dat zij problemen ondervinden in de organisatie van de schrijflessen; dit betreft zowel de groepsgrootte, het inplannen van de lessen als de differentiatie van de lessen en de ontwikkelingsniveaus.

4.2 De resultaten in het onderzoek

4.2.1 Workshop schrijfonderwijs groep 1 en 2¹⁰

Bovenstaande wensen en informatie die uit de nulmeting naar voren kwamen heb ik verwerkt in een workshop.

Deze workshop was praktijkgericht en functioneel, waarin ik het belang van kwalitatief en kwantitatief goed schrijfonderwijs heb proberen over te dragen.¹¹

Tijdens en na de workshop heb ik uit het overleg met de leerkrachten kunnen concluderen dat er op onze basisschool in de groepen 1 en 2 op het gebied van kwalitatief en kwantitatief schrijfonderwijs het volgende gewenst wordt:

- 1 keer per week gerichte schrijfles groep 2;
- 1 keer per twee weken schrijfles groep 1;
- 1 keer per week fijn motorische oefeningen groep 1 en 2;
- Tijdens alle lessen, dus niet alleen een schrijfles, letten op de schrijfhouding: zithouding, pengreep, pendruk;
- Behoefte aan input schrijflesideeën;
- Behoefte aan begeleiding in organisatie;
- Behoefte aan het in kaart brengen wat men doet op het gebied van schrijfonderwijs in groep 1 en 2;

⁹ Bijlage VI: uitgewerkte gegevens van de beginvragenlijst

¹⁰ Bijlage VII: Workshop

¹¹ Bijlage VIII: Uitgewerkte gegevens workshop

- Behoeftte aan meer regelmaat en structuur met betrekking tot de schrijflessen;
- Moeite met organisatie binnen de groep;
- Meewerking onderzoek 90%.

4.2.2 Weekoverzichten

De leerkrachten hebben gedurende zes weken per week een overzicht ingevuld. Hierop heeft men aangegeven wat er binnen de groep op het gebied van schrijfonderwijs werd gedaan¹². De leerkrachten gaven naast het inhoudelijke en organisatorische tevens een motivatiecijfer voor hun les. De organisatorische en inhoudelijke gegevens heb ik gebruikt om de les te kunnen beoordelen op kwaliteit en daar waar nodig was gerichte en aangepaste begeleiding te kunnen geven. Deze overzichten heb ik per leerkracht omgezet in een tabel¹³ waarbij alle tabellen boven op elkaar de volgende resultaten geven omtrent frequentie en motivatie.

frequentie in 6 weken										
	B	C	D	E	F	G	H	I	J	totaal
Patronen groot	1	3	1	3	1	1	3	2	3	18
Patronen klein	0	2	2	2	3	3	3	2	1	18
Arceren	0	3	1	1	1	0	0	2	0	8
Klein kleuren	1	2	0	2	3	1	2	1	1	13
Fijne motoriek	4	0	3	3	3	2	3	0	0	18
Manipuleren	0	1	0	3	3	0	2	1	0	10
Totaal	6	11	7	14	14	7	13	8	5	85

Tabel 2: frequentie van de schrijflessen in 6 weken onderzoekstijd

Tabel 2 toont het aantal schrijfonderwijs lessen per groep aan. De lessen: schrijfpatronen groot, schrijfpatronen klein en de fijne motoriek zijn het meeste aan de orde gekomen. In zes weken tijd zijn in 9 groepen 85 lessen schrijfonderwijs gegeven. In elke groep zijn gemiddeld in zes weken tijd 9,5 schrijflessen gegeven. Dit komt neer op de frequentie van gemiddeld 1,5 schrijfles per week.

¹² Bijlage IX: weekoverzicht formulier

¹³ Bijlage X: weekoverzichten verwerkt per groep

gemiddelde motivatie gedurende 6 weken										
	B	C	D	E	F	G	H	I	J	gemiddelde
Patronen groot	10,00	7,80	9,00	9,00	8,00	8,00	8,00	8,00	8,30	8,46
Patronen klein		7,50	7,50	8,00	8,30	7,30	8,00	8,00	8,00	7,83
Arceren		8,00	9,00	9,00	8,00			8,00		8,40
Klein kleuren	7,00	8,00		8,70	7,20	8,00	8,00	7,00	7,00	7,61
Fijne motoriek	7,50		8,70	8,00	7,60	7,00	8,00			7,80
Manipuleren		8,00		8,00	8,00		8,00	7,00		7,80
Totaal	8,17	7,86	8,55	8,45	7,85	7,58	8,00	7,60	7,77	7,98

Tabel 3: gemiddelde motivatie per schrijfles in 6 weken onderzoekstijd

Tabel 3 toont aan wat de gemiddelde motivatie van alle leerkrachten van groep 1 en 2 is geweest in zes weken onderzoekstijd. De motivatie voor de schrijfpatronen groot en het arceren scoren hierbij het hoogst. De gemiddelde motivatie van alle lessen van alle leerkrachten van de groep 1 en 2 is een 8 (7,98).

Tijdens de onderzoeksweken heb ik de leerkrachten begeleid door middel van input van lesideeën en informatie. De begeleiding bestond zowel uit individuele begeleiding als uit groepsbegeleiding. De leerkrachten konden op het weekoverzicht aangeven waar zij behoefte aan hadden¹⁴. Deze behoefte bestond uit informatie of handvatten waardoor ze op eigen kracht weer verder konden. Drie leerkrachten wilden graag extra individuele begeleiding in de groep. Bij deze leerkrachten heb ik een les gegeven, waardoor zij meer inzicht kregen in organisatie, begeleiding van kinderen en eigen creativiteit van een schrijfles grote schrijfpatronen toegespitst binnen het thema waarmee er in die groep gewerkt werd.

4.3 De volgende informatie is naar voren gekomen uit de eindvragenlijst van de groep 1 en 2 leerkrachten¹⁵

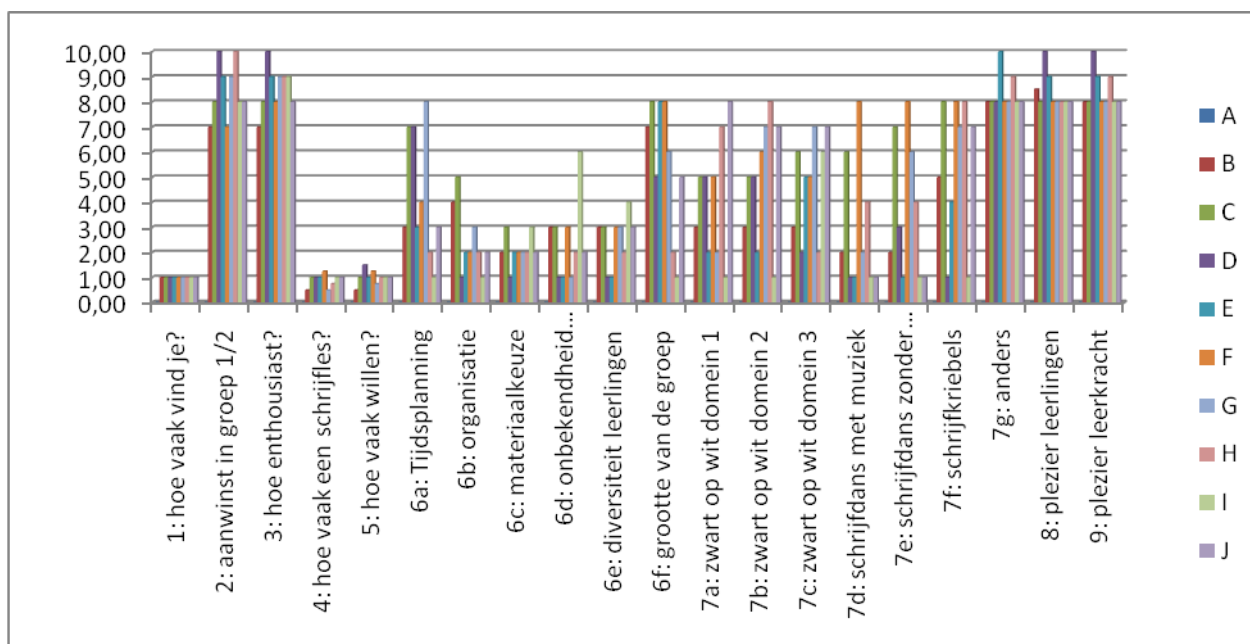
Kwantitatieve gegevens uit de vragenlijst van de groep 1 en 2 leerkrachten

¹⁴ Bijlage XI: kwalitatieve informatie uit de weekoverzichten waar ik mijn begeleiding op aan kon passen

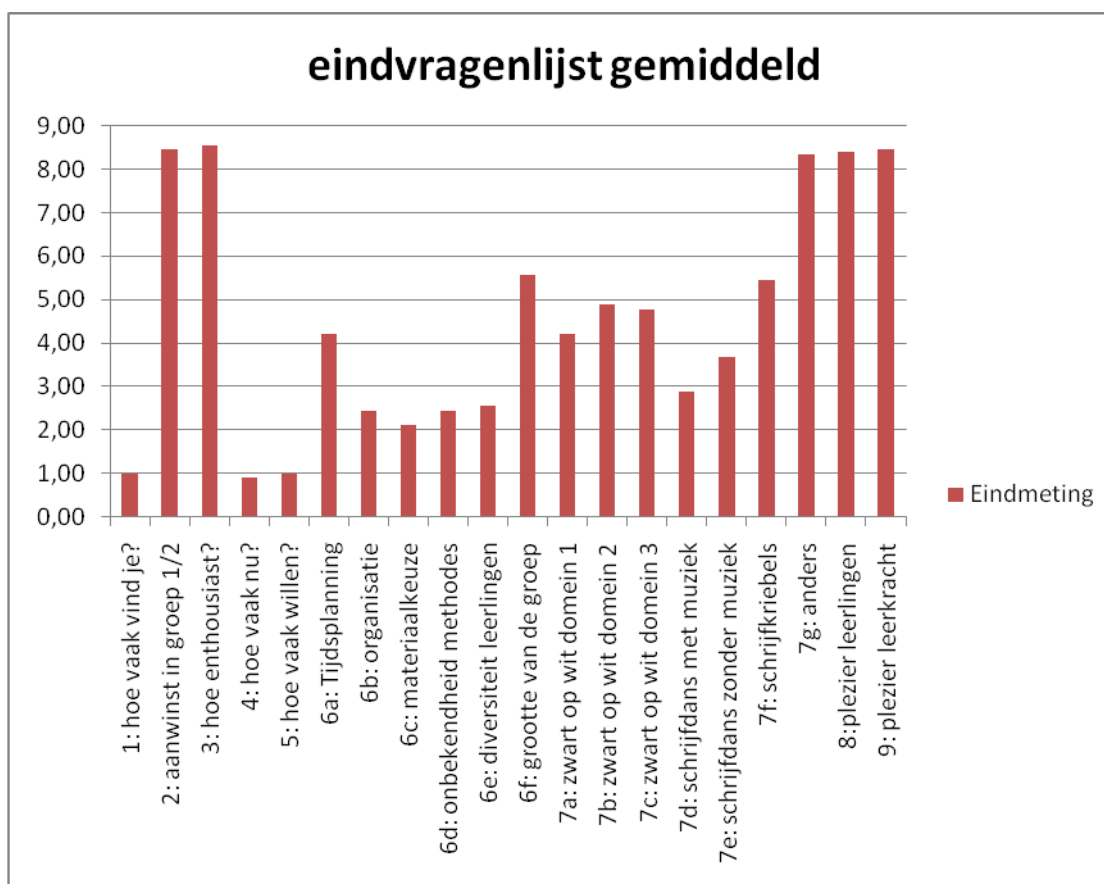
¹⁵ Bijlage X: Eindvragenlijst

Bij beginmeting is er gemeten bij 10 leerkrachten, bij de eindmeting is er gemeten met 9 leerkrachten¹⁶.

Grafiek 4: eindvragenlijst uitgewerkt per groep, score per leerkracht per vraag

¹⁶ 1 leerkracht heeft aangegeven wegens omstandigheden liever niet mee te doen met het onderzoek

Grafiek 5: eindvragenlijst, eindmeting, gemiddelde score van alle leerkrachten per vraag.

Zowel grafiek 4 als 5 toont met vraag 1, 4 en 5 de frequentie in schrijfonderwijs die de leerkrachten van groep 1 en 2 vinden, nu geven en zouden willen geven.

Vraag 2, 3, 8 en 9 geven met een punt van 1 (laag) tot en met 10 (hoog) aan het enthousiasme en schrijfplezier wat de leerkrachten ondervinden op het gebied van schrijfonderwijs. Vraag 6, onderverdeeld in a tot en met f, geeft aan waar de leerkrachten op dit moment problemen ondervinden. Waarbij 1 staat voor “altijd problemen” en 10 staat voor “nooit problemen”.

Vraag 7, onderverdeeld in a tot en met g, geeft aan hoe vaak men de verschillende schrijfmethodes gebruikt, waarbij 1 staat voor “nooit” en 10 staat voor “altijd”.

Kwalitatieve gegevens uit de eindvragenlijst van de groep 1 en 2 leerkrachten¹⁷

Uit het vragenlijst komt naar voren dat de leerkrachten gemotiveerd worden door het plezier van de kinderen in het schrijfonderwijs en de resultaten van de schrijflessen. De leerkrachten zien het belang en de veelzijdigheid van schrijfonderwijs, met daarin alle aspecten van het schrijfonderwijs.

Men ziet een verbetering in de motoriek van de kinderen, wat hen motivatie geeft. De leerkrachten geven aan dat het organiseren van de schrijflessen nu beter gaat, net als het begeleiden van kinderen. Wel blijft de grootte van de groepen en daarmee samenhangend het gebrek aan werkruimte en begeleidingstijd een probleem.

Doordat de leerkrachten beter bekend zijn met de eigen creatie-lessen kan men de schrijflessen uit de methodes eenvoudig aanpassen aan het eigen thema, waardoor de schrijflessen makkelijker en plezieriger om te geven zijn.

De leerkrachten geven aan dat ze de motorische ontwikkeling in de tussendoelen verwerkt willen zien om zo te komen tot meer regelmaat en structuur met het inplannen van de schrijflessen binnen het onderwijs. Men blijft behoefte houden aan de input van schrijflessen, tips en ideeën op het gebied van schrijfonderwijs.

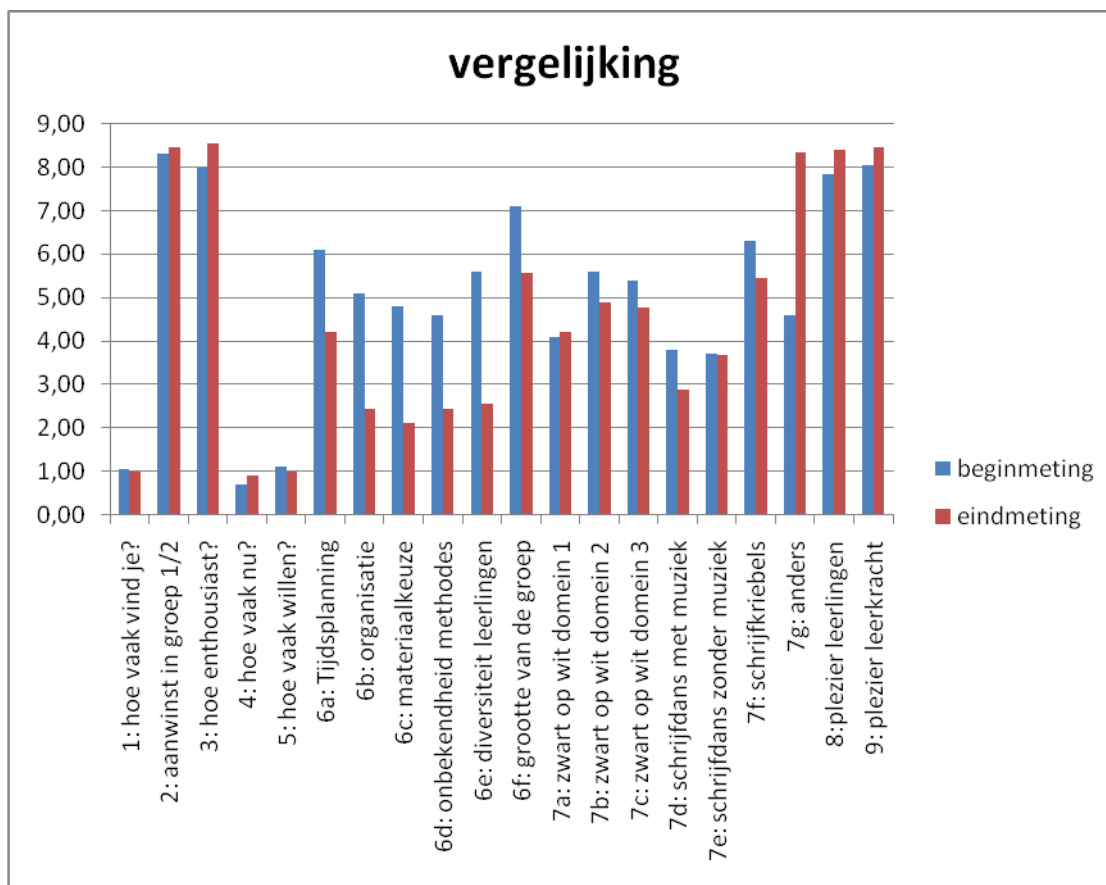
4.4 De volgende informatie is naar voren gekomen in vergelijking van de beginvragenlijst en de eindvragenlijst

Kwantitatieve gegevens uit de vergelijking van de vragenlijsten

¹⁷ BijlageXIII: uitgewerkte gegevens uit de eindvragenlijst

De leerkrachten hebben een eindvragenlijst ingevuld, waarin ze antwoord gaven in schaalvragen van 1 tot 10.

Grafiek 6: vergelijking van de beginmeting (beginvragenlijst) en eindmeting (eindvragenlijst)

Gemiddelde score van alle leerkrachten per vraag

Grafiek 6 toont aan dat de gemiddelde frequentie in lessen omhoog is gegaan.

De problemen met tijdsplanning, organisatie, materiaalkeuze, onbekendheid met de methodes, diversiteit van de leerlingen en grootte van de groepen zijn op al deze gebieden omlaag gegaan.

Het werken uit de methodes is verminderd: men geeft nu meer andere lessen, waarbij men eigen lessen verzint passend bij het eigen thema van de groep. Dit kunnen lessen zijn ontleent aan de methodes, bewerkt naar het thema. Of dit kunnen ook geheel eigen creatieve lessen zijn.

Het plezier in schrijven van de leerlingen is omhoog gegaan

Het plezier van de leerkrachten in het geven van schrijfonderwijs is omhoog gegaan.

Kwalitatieve gegevens uit de vergelijking van de vragenlijsten

- Verbetering van inzicht in begeleiding van de kinderen;
- Verhoging van de motivatie van de leerkrachten;
- Drempels in het geven van eigen creatieschrijflessen binnen het thema van de groep zijn verlaagd;
- Alle leerkrachten groep 1 en 2 willen het schrijfonderwijs integreren binnen de tussendoelen;
- Vasthouden wat goed gaat;
- Verbreding van kennis op het gebied van schrijfonderwijs.

Hoofdstuk 5: Data-interpretatie en conclusies

Hoe kan ik als motorisch begeleider de motivatie en het enthousiasme van de leerkrachten in het geven van schrijfonderwijs bevorderen, zodat we samen komen tot intensiever en frequenter schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

Dit is de centrale onderzoeksvraag waar het hele onderzoek om heeft gedraaid. Gedurende dit onderzoek zijn een aantal deelvragen onderzocht, waar ik hieronder antwoord op zal proberen te geven.

5.1 Conclusie naar aanleiding van de deelvragen

Deelvraag 1: Is de motivatie voor het schrijfonderwijs van de leerkrachten in groep 1 en 2 verbeterd na de onderzoeksperiode?

Het enthousiasme wat de leerkrachten aangeven om met schrijven aan de slag te gaan, is gemiddeld gestegen met 0,56 punten. Hierbij zijn vijf leerkrachten gelijk gebleven, drie leerkrachten zijn gestegen met 1 punt en één leerkracht zelfs met 2 punten. Deze laatste leerkracht heb ik individueel begeleid in het geven van schrijfflessen.

Het gemiddelde plezier in het geven van een schrijffles van de leerkrachten is met 0,39 punten gestegen, dit is een kleine stijging. Individueel bekeken zijn er wel grote vooruitgangen te zien. Zes leerkrachten zijn gelijk gebleven in hun plezier in het geven van de lessen, maar er zijn drie leerkrachten die aangeven duidelijk meer plezier te beleven aan het geven van een schrijffles. Dit zijn leerkrachten die individuele begeleiding van mij gehad hebben.

Het plezier van leerkrachten is na de onderzoeksperiode een 8 of hoger, terwijl bij de nulmeting twee leerkrachten onder de 8 scoorden.

Uit de weekoverzichten blijkt dat er geen stijging gedurende het onderzoek in motivatie binnen de schrijfflessen is te zien. Alle leerkrachten geven hierbij wel aan dat hun motivatie per les 7 of hoger is.

De gemiddelde motivatie van alle leerkrachten tijdens de schrijfflessen ligt op een 8.

Deelvraag 2: Waardoor zijn de leerkrachten in groep 1 en 2 gemotiveerder en enthousiaster geworden binnen het schrijfonderwijs?

De leerkrachten geven aan dat zij gemotiveerder worden door :

- Plezier, enthousiasme en betrokkenheid van de kinderen;
- Resultaten van de schrijfflessen;
- Merken dat het qua organisatie lukt;
- Verbetering van de motoriek bij kinderen;
- Het begeleiden van kinderen;
- Het krijgen en uitwisselen van leuke tips en ideeën met collega's;
- Rust tijdens de schrijffles, vooral met muziek;
- Veelzijdigheid van schrijfonderwijs, afwisseling van alle aspecten van schrijfonderwijs;
- Het zien van voorbeeldlessen, minder problemen met organisatie en was het makkelijker om een leuke schrijfactiviteit in te plannen;
- Fijne begeleiding, veel ruimte voor eigen inbreng.

Deelvraag 3: Wat is mijn rol als MRT-er bij het motiveren en enthousiasmeren van leerkrachten in groep 1 en 2 op het gebied van schrijfonderwijs?

“Coachen in het kader van competentieontwikkeling is in het bijzonder het stimuleren van de zelfverantwoordelijkheid voor eigen competentieontwikkeling” (Lingsma/ Scholten, 2001)

Als MRT-er ben ik voornamelijk bezig geweest als begeleider. De workshop die ik heb gegeven is voor de leerkrachten een goede stimulans geweest voor het geven van schrijfflessen. De leerkrachten gaven aan dat ze gemotiveerd werden door de ideeën en tips en dat ze veel geleerd hebben van de achtergrondinformatie. Door de workshop zag men het belang van goed schrijfonderwijs. Hierdoor werd men geïnteresseerd in de taak zelf, hetgeen van belang is om te komen tot intrinsieke motivatie.

Na de workshop heb ik mij gericht op het coachen van de leerkrachten. Door de input aan ideeën en tips die ik iedere week gaf, kon men aan de slag met schrijfonderwijs. Als een leerkracht begeleiding wilde hebben, hetzij door een voorbeeldles in de

groep, hetzij door extra informatie of een gesprek, heb ik dit gegeven¹⁸. Hierdoor gaf ik de leerkrachten handvatten om zelf verder te komen tot goed schrijfonderwijs.

Door het laten invullen van het weekoverzicht werden de leerkrachten zich bewust van de frequentie van de schrijflessen en motivatie van henzelf tijdens de schrijflessen.

Deelvraag 4: Wordt er na de onderzoeksperiode intensiever en frequenter schrijfonderwijs gegeven?

De frequentie van de schrijflessen is met 0,2 gestegen. De leerkrachten geven aan dat ze allemaal als doel hebben om minstens 1 x per week een schrijfles te geven. In de praktijk zie je dat de frequentie op dit moment nog sterk afhangt van de werkdruk binnen de groep. Zo zijn in de onderzoeksperiode alle groepen bezig geweest met de uitvoering van een musical. Dit vergde veel tijd en energie van de leerkracht, waardoor je dan ziet dat de schrijfles, maar ook lessen op andere gebieden minder frequent gegeven werden.

De leerkrachten geven aan dat ze bewuster en intensiever schrijfonderwijs geven. Ze zijn meer betrokken en hierdoor de leerlingen ook. Hierbij zie ik een duidelijke koppeling terug uit mijn literatuur:

Bij motivatie om te leren speelt de leerkracht een belangrijke rol, onder andere door het gedrag van de leerkracht naar leerlingen toe en door hun functie als rolmodel. Om leerlingen te motiveren, is het belangrijk dat de leerkracht zelf gemotiveerd is. De leerkracht brengt zijn eigen enthousiasme over op de leerlingen (Pintrich en Schunk, 2002).

¹⁸ Bijlage XVII: uitwerking begeleidingsgesprekken

Bijlage XVIII: uitwerking voorbeeldles

5.2 Conclusie naar aanleiding van de subvragen

Subvraag 1: Welke visie hebben de leerkrachten van onze basisschool op het schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

Tijdens de workshop kwam ik samen met de leerkrachten van groep 1 en 2 tot de volgende visie op schrijfonderwijs in groep 1 en 2 op onze school.

Wij willen graag aan kwantiteit:

- 1 keer per week gerichte schrijfles groep 2;
- 1 keer per 2 weken schrijfles groep 1;
- 1 keer per week fijn motorische oefeningen groep 1 en 2.

Iedere leerkracht kan zelf beslissen welke methode er wordt gebruikt of gebruik maken van een eigen creatie-les, rekening houdend met:

- Aanbieden van alle schrijfpatronen;
- Proces en productbeoordeling;
- Aanbieden van klein kleuren, arcen;
- Aanbieden van fijne motoriek tijdens andere werklessen, zoals knutselen, maar wel met motoriek als doelstelling;
- Afwisseling in schrijflessen met lessen op muziek, rijm, lied;
- Het feit dat tijdens alle werklessen, niet alleen schrijflessen, gelet moet worden op de algehele schrijfhouding, bestaande uit: zithouding, pengreep, pendruk, papierligging.

Subvraag 2: Welke eisen stelt groep 3 aan de schrijfbeweging van de kinderen van groep 1 en 2?

Zoals uit literatuuronderzoek naar voren kwam worden de volgende doelstellingen begin groep 3 aan de leerlingen gesteld:

- lichaamskennis, lichaamservaring, lichaamscoördinatie;
- oog-handcoördinatie;
- evenwichtsgevoel;
- behendigheid van de vingers;

- ruimtelijke oriëntatie, begrippen betreffende ruimte, vorm en beweging;
- kunnen uitvoeren van symmetrische bewegingen;
- het maken van strek-, buig- en draaibewegingen van de vingers in combinatie met zijwaartse polsbewegingen;
- ontspannen tekenen en schrijven met de voorkeurshand;
- tekenen met een correcte potloodgreep;
- een correcte zit- en schrijfhouding;
- uitvoeren van schrijfpatronen.

Subvraag 3: Welke problemen ondervinden de leerkrachten tijdens het geven van een schrijfles?

De leerkrachten ondervinden over het algemeen problemen op het gebied van:

- Tijdsplanning: het inplannen binnen je weekplanning en themaplanning.
- Organisatie: welke kinderen geef ik schrijfles, waar geef ik deze les, hoe geef ik deze les, wat doen de andere leerlingen tijdens de schrijfles.
- Materiaalkeuze: welk materiaal gebruik ik tijdens welke schrijfles, met welk ontwikkelingsmateriaal kan ik de fijne motoriek verder ontwikkelen?
- Onbekendheid met de methodes: welke methodes zijn er aanwezig op onze school, wat bieden deze methodes aan, wanneer gebruik ik welke methode, hoe gebruik ik deze methodes.
- Diversiteit van de leerlingen: er wordt lesgegeven aan een gecombineerde groep 1 en 2. Dit betekent dat zowel kinderen van net 4 jaar in de groep zitten als kinderen van al bijna 7 jaar. Hoe ga je als leerkracht hiermee om, wat mag je van welke leeftijd verwachten op het gebied van schrijfonderwijs, welke stof biedt je aan welke kinderen aan? Naast deze diversiteit in leeftijden en dus ook in ontwikkeling, zijn er ook nog verschillen in leerlingen zelf. Ieder kind ondergaat zijn eigen ontwikkeling op alle gebieden, dus ook op het gebied van schrijfonderwijs. Hoe ga je binnen de lessen schrijfonderwijs hiermee om?
- Grootte van de groep: de gemiddelde grootte van de groepen binnen onze school is 25 leerlingen. Binnen de klas zijn er echter standaard niet genoeg vaste werkplekken (stoel en tafel) om voor alle leerlingen tegelijk een schrijfles te geven. Hoe pas je dit als leerkracht binnen je schrijfles aan?

Subvraag 4: Zijn de problemen verminderd na de onderzoeksperiode?

Door informatie en begeleiding zijn de problemen zichtbaar verminderd na de onderzoeksperiode.

- De problemen met de tijdsplanning zijn verminderd met 1,88 punt. Door de workshop werd men zich bewuster van het belang van goed schrijfonderwijs en gaf ik enkele tips om een schrijfles in te plannen binnen het rooster. De weekoverzichten brachten inzicht in wat men binnen een week doet op het gebied van schrijfonderwijs. Hierdoor ging men beter inplannen.
- De problemen met de organisatie zijn verminderd met 2,66 punt, dus een duidelijke daling. De tips tijdens de workshop hebben hen geholpen. De voorbeeldlessen en gesprekken hebben bij degene die nog wat extra handvatten nodig hadden extra geholpen.
- De problemen met de materiaalkeuze zijn verminderd met 2,36 punt, vooral door de informatie die ik aangedragen heb tijdens de workshop. De leerkrachten kregen inzicht in welk materiaal je kiest bij welke schrijfles.
- De problemen van onbekendheid met de methodes zijn verminderd met 2,26 punt. In de workshop heb ik een korte uiteenzetting gegeven van alle methodes. Hierbij kwamen inhoud, doelstellingen en wat de methodes bieden naar voren. Ik heb een overzicht gegeven waarin de methodes elkaar overlappen en hoe de leerkrachten dit binnen hun eigen creatie-lessen kunnen gebruiken. Dit hebben ze in de workshop praktisch uit kunnen voeren. Uit de eindmeting komt naar voren dat er meer eigen creatie-lessen gegeven worden. Dit is vermeerderd met 3,73 punt. Daarbij gaven vier leerkrachten bij de nulmeting aan “nooit”(1) een eigen creatie-les te geven, bij de eindmeting gaven ze aan deze les nu “vaak” (8) te geven.
- De problemen met de diversiteit van de leerlingen zijn verminderd met 3,04. Leerkrachten zijn door de aangedragen informatie en het leren kijken naar de leerlingen beter op de hoogte van wat je van kinderen op welke leeftijd mag verwachten. Ze kunnen hierdoor beter inspringen op verschillen tussen kinderen en hen intensiever begeleiden. Ze geven aan de lessen aan de verschillende leerlingen beter aan te kunnen bieden.

- De problemen met de grootte van de groepen zijn verminderd met 1,54. Dit vond ik een opvallend gegeven, aangezien alle groepen in aantal leerlingen gegroeid zijn in afgelopen onderzoeksperiode. Hieruit durf ik te concluderen dat door betere organisatie de leerkrachten nu minder problemen hebben met de grootte van de groepen.

Subvraag 5: Wat vinden de leerkrachten wat voor hem/ haar nodig is om zelf tot goed schrijfonderwijs te komen?

Door de handvatten uit de workshop en de begeleiding geven de leerkrachten aan dat ze nu breder georiënteerd zijn op alle leerlingen. De leerkrachten geven aan dat ze door de informatie uit de workshop en de begeleiding tijdens het onderzoek zelfvertrouwen gekregen hebben op het gebied van het geven schrijfonderwijs. De leerkrachten hebben verbreding van kennis op het gebied van schrijfonderwijs. De leerkrachten geven aan dat ze de schrijflessen uit de methodes beter aan kunnen passen binnen het thema van de groep, waardoor de lessen uitdagender en plezieriger zijn om te geven. Ze werken vaker met eigen creatie-lessen waardoor zowel leerkracht als leerling meer plezier heeft in de schrijfles, omdat de lessen binnen eigen thema in te passen zijn.

Uit de eindvragenlijst komt naar voren dat de leerkrachten het schrijfonderwijs graag verwerkt zouden willen zien binnen de tussendoelen waar wij mee werken. Hierdoor komen ze waarschijnlijk zelfstandig tot frequent en kwalitatief goed schrijfonderwijs, doordat op deze manier met regelmaat het schrijfonderwijs wordt ingepland binnen de themaplanning. Alle aspecten van schrijfonderwijs komen hierbij aan de orde.

Een probleem waar men tegen aan blijft lopen is de groepsgrootte, daardoor het gebrek aan werkruimte en het feit dat je hierdoor minder in staat bent om alle leerlingen intensief te begeleiden. Maar dit probleem geldt niet alleen voor het schrijfonderwijs. Een extra leerkracht of assistent in de groep zou fijn zijn, maar gezien de komende bezuinigingen waarschijnlijk niet mogelijk. Zelf zouden de leerkrachten het zelfstandig werken van hun leerlingen kunnen inzetten om zo tot intensievere begeleiding te komen.

De maandelijkse tips en informatie die ik gedurende het onderzoek gegeven heb, hebben zeker bijgedragen aan de verbetering in kwantiteit en kwaliteit. De leerkrachten geven aan dat ze deze blijvende input met ideeën graag behouden zien.

Subvraag 6: Hoe krijg ik als onderzoeker inzicht in de kwantiteit en kwaliteit van het schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

Als onderzoeker heb ik inzicht gekregen in de kwantiteit en kwaliteit van het schrijfonderwijs in groep 1 en 2 door de vragenlijsten die ik heb ingezet. Bij de beginvragenlijst kreeg ik inzicht in de problemen die men ondervond binnen het schrijfonderwijs. Hier kon ik op inzetten met mijn interventies voor de begeleiding tijdens het onderzoek. Ook door de opmerkingen en gesprekken die ik gevoerd heb met de leerkrachten kreeg ik inzicht in de kwantiteit en kwaliteit.

In de weekoverzichten kon ik precies zien, wat voor soort schrijfles gegeven werd, welke bron men hiervoor gebruikte, welke stof er aan bod kwam, aan wie de les gegeven werd, op welke manier, hoe vaak de les gegeven werd. Hier kon ik op aansluiten met mijn input aan ideeën en mijn begeleiding. Ik kreeg hierdoor een goed inzicht in kwantiteit en kwaliteit.

Door alle gegevens te verwerken zowel in een kwantitatieve analyse in tabellen en grafieken, als in een kwalitatieve uitwerking heb ik inzicht gekregen in de kwantiteit en kwaliteit van het schrijfonderwijs in groep 1 en 2.

5.3 Het antwoord op de onderzoeksvraag

Hoe kan ik als motorisch begeleider de motivatie en het enthousiasme van de leerkrachten in het geven van schrijfonderwijs bevorderen, zodat we samen komen tot intensiever en frequenter schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

Het antwoord op deze vraag is dat de leerkrachten gemotiveerd en enthousiast zijn geraakt doordat ik aansloot bij hun behoeften.

Door de vragenlijst heb ik een goed beeld gekregen over wat de leerkrachten wilden, waar men behoefte aan had en waar men problemen binnen het schrijfonderwijs bij ondervond. Tijdens de praktische workshop kon ik door mijn eigen houding en expertise mensen prikkelen om te komen tot enthousiasme in hun schrijfonderwijs.

Door tips en ideeën aan te dragen bij de weekoverzichten bleef deze motivatie behouden en geprikkeld. Sommige leerkrachten gaven aan dat ze behoefte hadden aan meer coaching. Met behulp van een voorbeeldles en coachingsgesprekken kon ik hen nog extra motiveren. De leerkracht ondervond hoe leuk het was om een eigen creatie-les te geven of om zelf te komen tot een oplossing van hun eigen hulpvraag. Hierdoor groeide het zelfvertrouwen van de leerkrachten. Vaak liep ik bij alle groepen even binnen om positieve feedback te geven, wat het enthousiasme verhoogde.

Door het enthousiasme van de leerkrachten, het plezier van de kinderen en de resultaten die de leerkrachten zien is de frequentie van schrijflessen toegenomen bij de meeste leerkrachten. De intensiteit in het lesgeven is verbeterd door de verhoogde motivatie van de leerkracht.

Conclusie is dat doordat de motivatie en enthousiasme van de leerkrachten zijn verhoogd, er nu kwantitatief en kwalitatief beter schrijfonderwijs in groep 1 en 2 gegeven wordt.

Hoofdstuk 6: Evaluatie

6.1 Mijn ervaringen tijdens het onderzoek

Ik heb een praktische leerstijl. (Kolb,1939) Ik leer het liefst door te doen! Ik wil meteen dingen uitproberen en kijken hoe het in zijn werk gaat. Dat is de reden dat ik voor een praktisch onderzoek heb gekozen. Ik kon hierbij mijn eigen “doen” tot uiting brengen door mensen te begeleiden, te informeren en door voorbeeldlessen te geven. Een leerpunt voor mij in zowel mijn leerstijl als in mijn persoonlijke aard, is dat ik soms meer moet overdenken. Nadenken en helder krijgen hoe een probleem in elkaar steekt. Dit heb ik geprobeerd te doen bij mijn onderzoek in de praktijk van het uitvoeren ervan, als tijdens het schrijven van mijn onderzoekverslag.

Tijdens mijn onderzoek zijn er toch bepaalde zaken anders gelopen dan ik verwachtte.

De intensiteit van het coachen dat ik voor ogen had was niet haalbaar omdat 90 % van de leerkrachten mee wilde doen met het onderzoek. Hierdoor kreeg ik teveel mensen om intensief te begeleiden en heb ik de begeleiding op een andere manier aangepakt. Ik heb geprobeerd te coachen door input en ideeën aan te reiken en begeleiding te geven bij de hulpvragen die mensen aandroegen via het aanvraagformulier.

Hierdoor kon ik niet meer met de schaalvragen individueel bij de mensen werken als coach. Wel zijn de schaalvragen en de powers van de korte oplossingsgerichte coaching (Schludt Bodien/ Visser, 2010) steeds uitgangspunt geweest bij mijn begeleidingsgesprekken. Ook in mijn begin- en eindvragenlijsten en weekoverzichten zijn de schaalvragen als leidraad genomen.

Ik merk dat ik heb moeten “trechteren” tijdens mijn onderzoek. Ik wilde teveel: Ik wilde én meten dat de kwaliteit en kwantiteit in schrijfonderwijs in groep 1 en 2 verbeterde aan de hand van resultaten én ik wilde door motivatie en enthousiasme de frequentie en kwaliteit in lessen verhogen. Dit was teveel voor één onderzoek. Daardoor heb ik het schrijfresultaat laten vallen.

Als motorisch begeleider is mijn eigen houding en expertise in dit onderzoek erg belangrijk geweest. Door mijn eigen enthousiasme en kennis op het gebied van schrijfonderwijs kon ik anderen motiveren en enthousiasmeren.

6.2 Evaluatie met betrekking tot tijdsdruk en weerstand

Ik heb ervaren dat ik eigenlijk altijd en overal bezig was met mijn onderzoek. Thuis, op mijn werk, als ik aan het ontspannen was, en zelfs in mijn slaap. Er zijn momenten geweest dat ik het onderzoek even niet meer zag zitten. Zeker door de tijdsdruk werd ik dan weleens onzeker, maar door overleg en input van mijn critical friends en begeleider kon ik dan weer verder.

De tijdsdruk die ik gevoeld heb, kwam bij dit onderzoek vooral door het soort onderzoek. Ik was hierbij erg afhankelijk van anderen. Allereerst in de bereidheid om mee te doen, maar zeker ook bij het invullen van de weekoverzichten en vragenlijsten. Iedereen werkte gelukkig goed mee.

6.3 Aanbevelingen voor de praktijk en discussiepunten

- Een permanente plek (schrijflokaal) met diverse schoolborden, zandschrijftafels etc.
- Voorkomen dat bij ziekte van de leerkracht schrijfonderwijs niet doorgaat. Het moet niet betekenen dat wanneer een leerkracht ziek is er geen schrijfonderwijs gegeven wordt. Vast inplannen van schrijfonderwijs binnen de weekplanning of door middel van tussendoelen in je maandplanning, zodat een invalkracht weet wanneer en hoe hij de schrijfles moet geven.
- Frequentie is erg afhankelijk van de werkdruk. Dit zag ik binnen mijn onderzoek terug tijdens de musicals. Doordat de leerkrachten intensief bezig waren met een musical met de kinderen, was er minder tot geen tijd voor het schrijfonderwijs. Maar dit geldt ook voor de andere vakken. Dit heeft niet te maken met de motivatie in het niet willen geven van de lessen, maar met het begrip “tijd”.
- Door het schrijfonderwijs te integreren binnen de tussendoelen van de school worden de leerkrachten zich bewuster alle aspecten van het schrijfonderwijs te behandelen. Hierdoor wordt het makkelijker om het schrijfonderwijs binnen andere activiteiten in te passen, zoals binnen een knutselactiviteit.

De leerkracht krijgt meer inzicht in wat al gedaan is op het gebied van schrijfonderwijs en wat nog niet en dus nog aangeboden dient te worden.

- Eén keer per jaar een schrijfworkshop voor de herhaling en de input van nieuwe visies en ideeën. Zeker in verband met de wisseling van collega's per bouw en de komst van nieuwe leerkrachten in een bouw. Hierdoor blijft men alert op het schrijfonderwijs hetgeen de kwantiteit en kwaliteit zal waarborgen.
- Methodes omzetten in bruikbare lessen, werkbladen waarmee je direct aan de slag kunt.
- De grootte van de groep is vaak lastig in verband met ruimte aan de tafels. Door de komende bezuinigingen ziet het er niet naar uit dat de groepen kleiner zullen worden, dus zullen de leerkrachten andere oplossingen moeten vinden door bijvoorbeeld te werken in deelgroepen en zelfstandig werken met de andere leerlingen.
- Extra begeleiding van de leerkrachten door de motorische begeleider binnen de groep voor de kinderen met schrijfproblematiek

6.4 Beperkingen van dit onderzoek en mogelijke vervolgonderzoeken

- Er zou verder onderzoek naar het resultaat van het geven van schrijflessen volgens eigen creatie-lessen gedaan kunnen worden.
- Er zou verder onderzoek naar het schrijffresultaat gedaan kunnen worden: is er een verbetering van schrijffresultaat bij kinderen bij aanvang van groep 3 bij meer frequentie en kwaliteit in schrijfonderwijs?
- De vraag is of de frequentie en kwaliteit gehandhaafd blijven als de input van ideeën en lessen er niet meer is, of minder wordt.
- Er zou vervolgonderzoek kunnen komen naar het werken met tussendoelen op het gebied van schrijfonderwijs in de groepen 1 en 2: komt men nu met behulp van de tussendoelen zelf tot frequent en kwalitatief goed schrijfonderwijs?

6.5 Het eindinterview met de adjunct directeur/ bouwcoördinator groep 1 en 2¹⁹

Er wordt steeds bewuster en serieuzer schrijfonderwijs gegeven in de groepen 1 en 2 van onze school. Er wordt vaker schrijfonderwijs gegeven. Op de voor haar wenselijke frequentie van twee keer per week zitten de leerkrachten nog niet, maar er is een goede vooruitgang zichtbaar.

Er zijn verschillende leerkrachten geweest die in hun voortgangsgesprek aangegeven hebben dat ze door het onderzoek komen tot beter schrijfonderwijs.

De adjunct-directeur geeft aan dat het fijn zou zijn als er een vervolg aan het onderzoek gegeven zou kunnen worden. Dit kan door middel van een workshop als reminder, maar zeker ook door het uitwisselen en aandragen van ideeën tijdens overlegmomenten en intervisiemomenten. Tevens is het erg belangrijk om hetgeen is opgebouwd de laatste weken te borgen en te continueren.

Voor de school heeft het onderzoek een meerwaarde gehad doordat in de groepen 1 en 2 nu intensiever en frequenter schrijfles gegeven wordt en de groepen 1 en 2 een fundament leggen voor het vervolgonderwijs. Ook zij, als bouwcoördinator van de groepen 1 en 2, zou graag de motorische ontwikkeling verwerkt zien in de tussendoelen.

6.6 Presentatie van de resultaten aan de onderzoeksgroep en reactie van de leerkrachten op het gehele onderzoek

De leerkrachten vonden het fijn terugkoppeling van het onderzoek te krijgen. Ze waren verheugd om te horen dat bij iedereen het schrijfplezier en de frequentie omhoog gegaan was. De leerkrachten gaven aan dat ze het hele onderzoek als zeer zinvol en nuttig ervaren hadden. De workshop werd nogmaals extra genoemd als prettig en waardevol. Daarnaast gaven ze aan dat het meer bekend raken met en het geven van eigen creatie-lessen hen veel verlichting heeft gegeven.

Binnen de tussendoelen heb ik de fijn motorische ontwikkeling verwerkt²⁰. Deze heb ik tevens aan de leerkrachten gepresenteerd. De leerkrachten vonden dit een aanwinst voor de tussendoelen.

¹⁹ Bijlage XIV: Eindinterview adjunct-directeur/ bouwcoördinator met uitwerking van het interview

²⁰ Bijlage XX: Tussendoelen

6.7 Eindevaluatie

Dit onderzoek is voor mijn ontwikkeling waardevol geweest. Ik weet nu wat het inhoudt om een actieonderzoek te doen. Door het bestuderen van de literatuur en door alles goed te overdenken ben ik in staat geweest om de kwaliteit en kwantiteit van het schrijfonderwijs in de groepen 1 en 2 op mijn basisschool te verbeteren. Het is mij gelukt om samen met de leerkrachten de motivatie en het plezier in schrijfonderwijs positief te veranderen. De leerkrachten zien het belang in van goed schrijfonderwijs en willen hier uit zichzelf aan werken. Door het geven van begeleiding heb ik mijn eigen coachingskwaliteiten kunnen ontwikkelen. Door tijdens het begeleiden de leerkrachten zelf te laten bepalen wat ze wilden veranderen binnen hun schrijfonderwijs, was men gemotiveerd om het probleem aan te pakken. Hierbij heb ik een uitspraak van Claassen (2010) onthouden: *“Mensen willen en kunnen wel veranderen, maar willen niet veranderd worden.”*

Nawoord

Door het opzetten en uitvoeren van dit onderzoek heb ik mijzelf kunnen ontwikkelen tot een professionele leerkracht en motorische begeleider.

Ik ben tevreden over het resultaat dat de kwaliteit en kwantiteit in schrijfonderwijs gedurende mijn onderzoek verbeterd is. De leerkrachten uit groep 1 en 2 zijn nu enthousiast met de schrijflessen bezig. Ze geven aan dat ze meer plezier hebben in het geven van schrijfonderwijs en dat ze de kwaliteit van de schrijfsresultaten zien verbeteren. De grootste drempels zijn verdwenen en ze hebben genoeg handvatten gekregen om zelf de kwantiteit en kwaliteit te kunnen voortzetten.

Tijdens de overlegmomenten waarop het schrijfonderwijs op de agenda staat, komt er steeds meer input van alle leerkrachten en merk ik steeds meer creativiteit en initiatief.

Daarmee is mijn doel van het onderzoek bereikt.

Ik hoop in de toekomst meer leerkrachten te kunnen begeleiden en hen te motiveren. Dit zal op mijn eigen school in de groepen 1 en 2 kunnen zijn doordat er door circulatie in de bouwen steeds nieuwe leerkrachten blijven komen. Ook hoop ik dat ik in andere bouwen leerkrachten kan gaan enthousiasmeren op het gebied van motoriek en schrijfonderwijs, enerzijds door het geven van een workshop, anderzijds door begeleiding van leerkrachten.

Naar de toekomst toe zou ik het een uitdaging vinden om mijn werk als motorisch begeleider verder uit te breiden naar andere scholen binnen het samenwerkingsverband van onze school.

Ik heb mijn onderzoek kunnen opzetten en uitvoeren door steun van veel anderen. Allereerst wil ik mijn collega's van de groepen 1 en 2 bedanken voor het meewerken aan het onderzoek, zonder hen had ik dit onderzoek niet kunnen uitvoeren.

De adjunct-directeur/ bouwcoördinator wil ik bedanken voor het uitspreken van haar vertrouwen en haar medewerking tijdens mijn onderzoek.

Mijn begeleider Clara Stahlie wil ik graag bedanken voor haar feedback en antwoord op mijn vragen wanneer ik vast liep. Ook mijn critical friends wil ik hiervoor bedanken, Corin van Kaam die als collega-mrt-er en collega-leerkracht vooral mondeling veel

back-up gaf en ook Ingrid Huijbregts die mijn stukken grondig door heeft gelezen en mij vaak met tips positief weer op de rails wist te zetten.

Als laatste wil ik graag nog Frans van Otterdijk en mijn vader bedanken voor het helpen met de tabellen en andere technische snufjes waar ik niet zoveel inzicht in heb.

Verder al mijn vrienden en familie voor het geduld wanneer ik even niet zoveel tijd voor ze had, omdat ik wilde en moest studeren.

Dankzij al deze mensen is mijn onderzoek geworden zoals ik het wilde.

Literatuurlijst

Baauw-van Vledder, A, van Dijk, E. (2009) *Schrijven met zorg*, Baarn: HB uitgevers

Berg, I., de Jong, P. (2000). *De kracht van oplossingen, handwijzer voor oplossingsgerichte gesprekstherapie*. Swets & Zeitlinger

Claassen, R., (2010), *Wij Wij Wij, de psychologie van het gunnen*, Houten-Antwerpen: Uitgeverij Unieboek BV

Cornelissen, (2006), Master Thesis, *Laat vernieuwing groeien, een onderzoek naar de begeleidingskenmerken van leerkrachten die actieonderzoek uitvoeren*, Universiteit Twente

Derwig, M., (2003), *Schrijfkriebels. Handboek voor bewegingservaringen in het platte vlak.*, Maarsen, Elsevier

De Shazer S. & Weakland, J (1998). *Clues: Investigating Solutions in Brief Therapy*. W W Norton & Company

Hattie, J. (2008). *Visual Learning: A Synthesis of Over 800 Meta Analyses Relating to Achievement*. Londen/ New York: Routledge via *Docenten maken het verschil*.

Geraadpleegd op 21 december 2010 via

<http://www.ou.nl/Docs/TijdschriftOI/OIseptember2009.pdf>

Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen: Garant

Kallenberg, T., Koster, B., Ostenk, J. & Scheepsma, W. (2011). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: ThiemenMeulenhoff

Keulen, M., Van Eerd-Smetsers, C.(2007). *Van kleutertekening tot schrijven*, Groningen/Houten, Wolters-Noordhoff

Kolb, D., (1939), *leerstijltest*, binnengehaald op 20 maart 2011 via <http://www.123test.nl/leerstijl/>

Koning, L. (2007). *De nieuwe gedragsorthotheek*. Lekkerbek: Pravoo

Kuper, (2009), MB06aSM09, Tilburg Fontys OSO Hogeschool, Motorisch Remedial Teacher/ Motorisch Begeleider.

Legierse, L., Smits, J., (2007), *Zwart op wit*, Tilburg: Uitgeverij Zwijzen BV

Lingsma, M., Scholten, M., 2001, *Coachen op competentieontwikkeling*, Soest: Uitgeverij Nelissen B.V.

Oussoren-Voors, R., (2001), *Schrijfdans 1*, Veenendaal: Koninklijke BDU BV

Pintrich, P.R., & Schunk, D.H. (2002). *Motivation in Education. Theory, Research, and applications. 2nd Edition*. Upper Saddle River: Merrill Prentice Hall

Schlundt Bodien, G., Visser, C., (2010), *korte oplossingsgerichte coaching*, binnengehaald op 3 januari 2011 via

<http://www.oplossingsgerichtwerken.com/artikelen.html>

http://www.oplossingsgerichtwerken.com/artikelen/korte_opl.gerichte_coaching.pdf

Stichting Schriftontwikkeling,(2009), Beuningen, binnengehaald op 10 november 2010 via <http://www.schriftontwikkeling.nl>

Visser, C. (2009), *oplossingsgerichte schaalvragen*, binnengehaald op 11 dec 2010 via http://www.menscentraal.nl/oplossingsgerichte_schaalvragen.html

Visser, C., Schlundt Bodien, G., (2003), *De powers van oplossingsgericht werken*, binnengehaald op 8 januari 2011 via

<http://www.oplossingsgerichtwerken.com/artikelen.html>

http://www.oplossingsgerichtwerken.com/artikelen/de_powers_van_oplossingsgericht_werken.pdf

Wouters,L., Schaerlaekens, M., (2009), *Zo zit dat met schrijven*, Nijmegen: REC Rivierenland

Bijlagen

Bijlage I: Methodes op onze basisschool

Gebruikte methodes

Op mijn basisschool wordt in de groepen 1 en 2 gebruik gemaakt van volgende methodes als bronnenboeken.

Schrijfdans (2001)

Schrijfdans is een schrijf- en bewegingsmethode om kinderen vlot, vloeiend en veerkrachtig te leren schrijven.

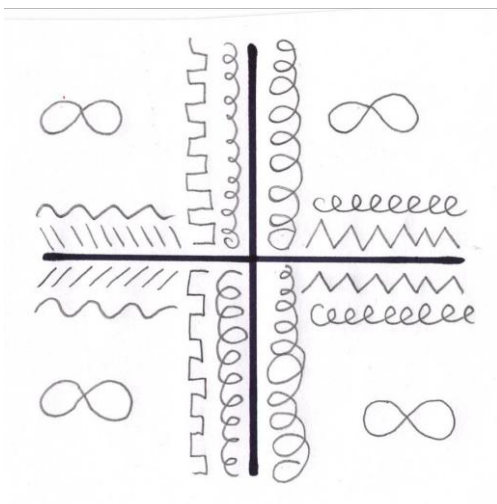
Leren schrijven met schrijfdans is vanuit je natuurlijke bewegingen in de ruimte je eigen zwaai en draai vinden op het schrijfpoppervlak, daarna je eigen vorm.

Schrijven, schrijftekenen of -voor de allerjongsten- schrijbelen worden begeleid door muziek. In het speel- of gymlokaal of aan de tafel. In de lucht, op het bord en op papier.

Schrijfdans is speciaal ontwikkeld om de schriftelijke expressie op een creatieve wijze te doen ontplooien. Ieder op zijn eigen manier.

Bij schrijfdans liggen de volgende schrijfpatronen ten grondslag

- rechte lijn
- ronde lijn
- cirkelbewegingen
- vanuit 4 richtingen
- van groot naar klein en van klein naar groot
- staande en liggende acht

afbeelding 3: schrijfpatronen Schrijfdans, (Snoek S, 2011, ontleend aan schrijfdans, 2001)

Zwart op wit (2007)

De kleuters worden voorbereid op het aanleren van de schrijfvaardigheid. De accenten liggen daarbij op het waarnemen, herkennen en bewegend uitvoeren van een traject tot een vorm.

Met Zwart op wit leren de kleuters 8 voorbereidende schrijfbewegingen aan.

Afbeelding 4: schrijfpatronen uit de methode (Zwart op Wit, 2007)

Deze worden herhaald geoefend binnen drie domeinen:

Het domein van het groot motorisch bewegen (domein 1): de kleuters de schrijfbewegingen met het hele lichaam, in spelvorm

Het domein van de vrije grafische beweging (domein 2): de kleuters 'schrijven' de patronen op bijvoorbeeld een krijtbord of zandtafel

Het domein van de meer geleide grafische beweging (domein 3): de kleuters gaan gericht aan het werk in een schrijfboekje.

De oefeningen worden aangeboden binnen de context van de seizoenen, zodat er aangesloten kan worden bij de gangbare kleuterthema's. De liedjes op de cd voor groep 1 en 2 zorgen voor muzikale ondersteuning bij de oefeningen.

Schrijfkriebels (2001)

Schrijfkriebels is een praktisch boek dat wil laten zien hoe leuke en breed georiënteerd het vak schrijven in de basisschool kan zijn. Door de oefeningen worden de leerlingen goed voorbereid op de schrijfmethode en krijgen ze plezier in schrijven.

Dit boek wil uitgebreide oefenstof bieden voor het vrije, procesgerichte experimenteren met het bewegen in het platte vlak, met verschillende materialen en ondergronden. Kinderen kunnen zich in hun eigen tempo de schrijfbewegingen, waar het verbonden schrift op is gebaseerd, eigen maken en door herhaling automatiseren. Dit heeft een positief effect op de verdere schrijfontwikkeling. Deze

oefeningen bevorderen verder het ontspannen bewegen op papier, bord, enzovoort. Op die manier kan één van de meest voorkomende schrijfproblemen voorkomen worden: het verkrampde schrijven. De kinderen ontdekken hun eigen manier van bewegen. Daarmee wordt de basis gelegd voor het handschrift als uitdrukking van de eigen persoonlijkheid.

Bijlage II: Planning van het onderzoek

instrument	doel	Betrokkenen en datum	datum
literatuurstudie	Wat zijn de achtergronden met betrekking tot motivatie?		December 2010
logboek	Mijn eigen leerproces in kaart brengen		December-april 2011
Vragenlijst groep ½ leerkrachten	Beginsituatie vaststellen en behoeftes vaststellen	Alle collega's groep ½	februari 2011
Interview adjunct directeur	Visie en wensen van Management team vaststellen	Adjunct directeur	februari 2011
Interview groep 3 leerkrachten	Beter inzicht in de wensen met betrekking tot schrijfonderwijs in groep 1/2	3 Collega's groep 3	februari 2011
Workshop schrijfonderwijs in groep 1/2	Samen creëren van beter schrijfonderwijs in groep ½. Draagvlak creëren	Alle collega's groep1/2 Bouwcoördinator ½	23 februari 2011
Weekoverzichten voor groep1/2 leerkrachten	Erachter komen of mijn collega's gemotiveerder worden in het geven van schrijfonderwijs	Collega's groep1/2	Maart-april 2011 Week 11- week 16
Vragenlijst groep1/2 leerkrachten	Wat zijn de bevindingen? Wat is de eindsituatie? Hoe nu verder?	Collega's groep1/2	april 2011 week 17
Interview adjunct directeur	Wat zijn haar ervaringen?	Adjunct directeur	April 2011
Uitwerken data	Wat zijn de bevindingen		April-mei 2011
Presentatie onderzoek	Wat zijn de resultaten uit het onderzoek?	Collega's groep ½ en bouwcoördinator	17 Mei 2011
Eindevaluatie	Wat zijn de bevindingen? Wat is de eindsituatie? Hoe nu verder?	Collega's groep1/2/ bouwcoördinator	17 Mei 2011

Bijlage III: Uitgewerkt interview drie leerkrachten uit groep 3

Interview drie leerkrachten uit groep 3

Dit is zijn de vragen die afgenomen zijn tijdens het interview met de collega's van groep 3.

- Wat is jouw visie op schrijfonderwijs in groep 1 en 2?
- Hoe vaak vind je dat er schrijfonderwijs gegeven zou moeten worden in groep 1 en 2?
- Wordt er jouw inziens genoeg aan schrijfonderwijs gedaan in groep 1 en 2?
- Denk je dat er in alle groepen 1 en 2 frequent en goed schrijfonderwijs gegeven wordt? In de groepen waar te weinig aan schrijfonderwijs wordt gedaan, waar zou dat volgens jou aan kunnen liggen?
- Wat zijn de eisen die jullie stellen begin groep 3 op het gebied van schrijven?
- Hoe vaak wordt in groep 3 schrijfonderwijs gegeven?
- Welke problemen zien jullie begin groep 3 bij de leerlingen op het gebied van schrijfonderwijs?
- Waar zou dit aan kunnen liggen?
- Hoe zou je dit jouw inziens kunnen ondervangen?
- Wat is je mening over de gebruikte methodes in groep 1 en 2?
- Mis je nog een methode?
- Hoe denk je dat we binnen groep 1 en 2 samen kunnen komen tot goed en frequent schrijfonderwijs?
- Welk cijfer zou je geven voor de motivatie van de leerkrachten in groep 1 en 2 met betrekking tot schrijfonderwijs?
- Wil je zelf nog iets kwijt met betrekking tot dit interview of het schrijfonderwijs?

Uitgewerkt verslag van de interviews met drie groep 3 leerkrachten

Schrijfonderwijs in groepen 1 en 2 is vooral het goed oefenen van zowel fijn als grof motorische vaardigheden, zowel met het lichaam als op papier. Er zal voldoende aandacht moeten worden besteed aan de pengreep, pendruk, zithouding en fijne motorische handelingen.

Het zou wenselijk zijn als er in groep 2 één (indien mogelijk twee) keer per week een schrijffles gegeven zou worden en aan de groep 1 leerlingen eens in de twee weken. Daarnaast is het zeer belangrijk dat er gedurende de gehele dag gelet wordt op de pengreep, zithouding en pendruk.

In groep 3 wordt er vier keer bij week een schrijffles gegeven.

Bij binnenkomst in groep 3 zijn er verschillen te zien tussen de groepen kinderen van welke leerkracht ze komen. Er zijn verschillen te zien in kwaliteit van het maken van de schrijfpatronen, de penhantering en de zithouding. Dit is afhankelijk van de kinderen zelf, maar heeft waarschijnlijk ook te maken met de aanbieder van de stof en de frequentie hiervan. Er wordt naar inzicht van de groep 3 leerkrachten nog niet in alle groepen frequent en goed schrijfonderwijs gegeven. De organisatie, tijdsdruk en het onvoldoende bekend zijn met de methode kunnen hier onder andere een oorzaak van zijn, maar misschien ook de onzekerheid van sommige leerkrachten of dat sommige leerkrachten vinden dat schrijfonderwijs niet in de groepen 1 en 2 thuis hoort. De gebruikte methodes in de groepen 1 en 2 worden als aantrekkelijk, veelzijdig en alles overdekkend gezien.

Begin groep 3 wordt verwacht dat de leerlingen een goede pengreep en zithouding hebben en dat de schrijfpatronen, ook de moeilijkere zijn ingeoeft en de fijne motoriek om te komen tot schrijven moet voldoende ontwikkeld zijn. Daarnaast moet de ruimtelijke oriëntatie voldoende ontwikkeld zijn, de kinderen moeten weet hebben van begrippen als hoog, laag, links, rechts, boven, onder.

De problemen die gezien worden bij binnenkomst in groep 3 liggen vooral in de penhantering, pendruk en de zithouding. Maar de leerkrachten van groep 3 lopen er ook tegen aan dat het schrijven van de cijfers (en de letters) door de kinderen op een verkeerde manier zijn eigen gemaakt. Het afleren is moeilijker dan het goed aanleren.

Om te komen tot goed en frequent schrijfonderwijs binnen de groepen 1 en 2 zouden duidelijke afspraken gemaakt moeten worden over de aanpak en de frequentie van schrijfonderwijs in groep 1 en 2. Het belang van schrijfonderwijs in groep 1 en 2 moet worden gezien bij alle leerkrachten. De ervaringen en ideeën zouden structureel uitgewisseld kunnen worden. De methodes zouden beter bekend gemaakt kunnen worden bij alle collega's. Het standaard inplannen in het rooster,

zoals in de groepen 3 gebeurt, zou ook een goed optie kunnen zijn, zo komt er meer regelmaat in het schrijfonderwijs.

Er moet daarnaast voldoende afstemming tussen de groepen 1 en 2 en de groepen 3 komen, misschien is dit te realiseren door overlegmomenten tussen de beide groepen.

Conclusie:

- Frequentie schrijfonderwijs groep 1 en 2: 1 á 2 keer per week groep 2 leerlingen
Eens per twee weken groep 1 leerlingen;
- Frequentie schrijfonderwijs groep 3: 4 x per week;
- Letten op pengreep, pendruk en zithouding gedurende de gehele dag, naast aanbidding in schrijfflessen;
- Problemen begin groep 3: - Pengreep;
 - Pendruk;
 - Zithouding;
 - Schrijfwijze cijfers op verkeerde manier;
 - Ruimtelijk oriëntatie;
 - Onvoldoende beheersing schrijfpatronen;
 - Onvoldoende fijn motorische handelingen;
- Aanleren juiste schrijfwijze cijfers;
- Kwantiteit en kwaliteit is nu leerkrachtafhankelijk;
- Verbetering door: - afspraken maken over aanpak en frequentie;
 - structureel uitwisselen van ideeën en ervaringen;
 - belang schrijfonderwijs zien door alle leerkrachten;
 - bekend maken methodes bij alle leerkrachten;
 - inplannen op rooster;
 - afstemming groep 1 en 2 en groep 3;

Bijlage IV: uitgewerkt interview Adjunct-directeur/ Bouwcoördinator

Interview bouwcoördinator groep 1 en 2

Dit is zijn de vragen die afgenomen zijn tijdens het interview met de bouwcoördinator van de groepen 1 en 2, tevens adjunct- directeur.

Wat is jouw visie op schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

Hoe vaak vind je dat er schrijfonderwijs gegeven zou moeten worden in groep 1 en 2?

Wordt er naar jouw inziens genoeg aan schrijfonderwijs gedaan in groep 1 en 2?

Denk je dat er in alle groepen 1 en 2 frequent en goed schrijfonderwijs gegeven wordt?

In de groepen waar te weinig aan schrijfonderwijs wordt gedaan, waar zou dat volgens jou aan kunnen liggen?

Heb je weleens opmerkingen van de groep 3 leerkrachten gekregen over het schrijfonderwijs in groep 1 en 2? Waren dat opmerkingen over:

- Frequentie van de gegeven lessen;
- Inhoud van de gegeven lessen;
- Kwaliteit van het schrijfonderwijs;
- Verschillen tussen de leerlingen in de groepen 1 en 2;
- Kwaliteit van het schrift van de leerlingen bij binnenkomst in groep 3;
- Anders.....;

Wat is je mening over de gebruikte methodes in groep 1 en 2? Mis je nog een methode?

Heb je een goed praktisch voorbeeld van schrijfonderwijs?

Hoe denk je dat we samen kunnen komen tot goed en frequent schrijfonderwijs in de groepen 1 en 2?

Wil je zelf nog iets kwijt met betrekking tot dit interview of het schrijfonderwijs?

Uitgewerkt verslag interview

De motorische ontwikkeling is een ontwikkelingsgebied naast de cognitieve en sociaal emotionele ontwikkeling binnen de totaalontwikkeling van het kind.

Schrijfonderwijs hoort thuis in groep 1 en 2 en zelfs al in de peuterspeelzalen.

Binnen de groepen 1 en 2 zou er 2 x per week voorbereidend schrijfonderwijs gegeven moeten worden, aangepast aan het niveau van het kind. Eén keer per week de schrijfbewegingen, naast minstens eens per week het verder ontwikkelen van de fijne motoriek bijvoorbeeld door manipuleren. Dit moet echter wel bewust worden aangeboden als motorische activiteit.

Men moet schrijfonderwijs zien als iets wat er bij hoort, niet iets wat er bij komt.

Op dit moment wordt er niet altijd evenveel aan schrijfonderwijs gedaan, het is nog teveel afhankelijk van het thema en van de leerkracht. Zo zie je rond kerst en carnaval veel schrijflessen, maar bij sommige thema's ook niet. Wel is er een goede vooruitgang zichtbaar, maar het zou nog structureler moeten. Nu is het binnen enkele groepen nog soms in één week meerdere lessen, omdat het thema er zich voor leent, en dan weer 4 weken niets.

Bij de leerkrachten van groep 1 en 2 is het onderschatten van de waarde van schrijfonderwijs minder nu, maar je ziet wel duidelijk verschillen in het geven van schrijfonderwijs. "het moet je ding zijn". Organisatorisch is niet iedereen even sterk in het geven van de lessen en ook vergt het creativiteit van mensen. Vooral als je de methode los wil laten en de lessen binnen je eigen thema wilt geven. Sommige leerkrachten zijn hier ook nog wat onzeker in, onzeker in hun eigen kunnen en creativiteit.

Vanuit de groepen 3 zijn er geluiden te horen over onvoldoende ingeslepen penhantering en zithoudingen. Sinds de invoering van de methode zwart op wit zijn deze wel minder geworden.

Door schrijfonderwijs structureel op de agenda van de vergaderingen te zetten, waarin men ideeën kan uitwisselen, kunnen we komen tot goed en frequent schrijfonderwijs in de groepen 1/2. Ook het inplannen binnen de thema's behoort hierbij. Tevens zou het goed zijn om iedereen nog eens bewust te maken van het belang van goed schrijfonderwijs in de groepen 1/2.

Conclusie:

- Frequentie: 1 x per week schrijfbewegingen
Minstens 1 x per week fijn motorische vaardigheden: motoriek als doel;
- Kwantiteit en kwaliteit is nu nog erg leerkrachtafhankelijk;
- Kwantiteit en kwaliteit is nu nog erg thema-afhankelijk;
- Groep 3 wil meer aandacht voor zithouding en pengreephantering;
- Aanpassen methodes binnen je eigen thema, vergt creativiteit en “durven loslaten” van de methodes;
- Verbetering door:
 - structureel op de agenda;
 - inplannen binnen thema;
 - bewustwording van het belang van schrijfonderwijs;
 - meer aandacht voor evaluatie en zelfreflectie schrijfproces.

Bijlage V: beginvragenlijst

Vragenlijst onderzoek schrijfonderwijs groep 1/2

1. Hoe vaak vind jij dat er schrijfonderwijs gegeven moet worden in groep 1/2?

.....
.....

2. In hoeverre vind je het een aanwinst dat schrijfonderwijs een wezenlijk onderdeel van het onderwijs in groep 1/2 is? Vul een cijfer in tussen 1-10: 1= geen 10=zeer grote aanwinst

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3. Hoe enthousiast ben je om met schrijven aan de slag te gaan? Vul een cijfer in tussen 1-10 1= niet 10= zeer

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4. Hoe vaak geef je nu gemiddeld een schrijfles?

- ☐ Vaker dan 1 x per week,
- ☐ 1 x per week,
- ☐ 1 x per 2 weken,
- ☐ 1 x per 3 weken,
- ☐ 1 x per maand,
- ☐ Minder dan 1 x per maand

5. Hoe vaak zou je graag schrijven willen geven om in je eigen groep?

.....
.....

6. Ondervind je problemen met.... ?

Vul in een cijfer tussen 1-10: 1= nooit 10= altijd

Tijdsplanning	
Organisatie	
materiaalkeuze	
Onbekendheid methodes	
Diversiteit leerlingen	
Grootte van de groep	

Anders nl

.....
.....
.....

7. Hoe frequent maak je van de onderstaande methode gebruik?

Vul in cijfer van 1-10; 1=nooit 10=altijd

Zwart op wit domein 1 (groot motorisch)	
Zwart op wit domein 2 (grafische bewegingen)	
Zwart op wit domein 3 (oa werkboek)	
Schrijfdans met muziek	
Schrijfdans zonder muziek	
Schrijfkriebels	

Anders nl	
--------------------------------------	--

8. Hoe beoordeel je het plezier van de leerlingen tijdens het schrijven?

Vul een cijfer in: 1= laag 10= hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

9. Hoe beoordeel je de het plezier van jezelf tijdens de schrijfles?

Vul een cijfer in: 1=laag 10=hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

10. Waardoor wordt jij gemotiveerd binnen het schrijfonderwijs?

.....

11. Wat zou je graag willen verbeteren binnen het schrijfonderwijs?

.....

12. Wat heb je nodig om te komen tot beter en frequenter schrijfonderwijs?

.....

13. Zou je het fijn vinden om ondersteuning te krijgen bij het geven van je schrijflessen? Ja/ Nee

Zo ja, waarbij zou je graag ondersteuning willen krijgen?

.....
.....
.....

Zo nee, omdat...

.....
.....
.....

14. Wil je nog iets kwijt

.....
.....
.....
.....

Bedankt voor je medewerking.....

Bijlage VI: uitgewerkte gegevens uit de beginvragenlijst

Leerkrachten / vragen						Problemen met?						hoe vaak gebruik van									
	hoe vaak vind je?	aanwinst in groep 1/2	hoe enthousiast?	hoe vaak nu?	hoe vaak willen?	Tijdsplanning	organisatie	materiaalkeuze	onbekendheid methodes	diversiteit leerlingen	grootte van de groep	zwart op wit domein 1	zwart op wit domein 2	zwart op wit domein 3	schrijfdans met muziek	schrijfdans zonder muziek	schrijfkriebels	anders	plezier leerlingen	plezier leerkracht	
A	1,00	8,00	8,00	1,00	1,00	8,00	10,00	10,00	8,00	8,00	8,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	10,00	1,00	8,00	8,00	
B	1,00	7,00	7,00	0,33	0,50	8,00	7,00	5,00	6,00	7,00	7,00	5,00	5,00	5,00	7,00	8,00	7,00	1,00	7,50	6,50	
C	1,00	8,00	7,00	1,00	1,00	7,00	7,00	3,00	3,00	7,00	7,00	4,00	6,00	7,00	7,00	8,00	7,00	1,00	7,00	8,00	
D	1,00	10,00	10,00	0,25	1,00	10,00	5,00	10,00	10,00	5,00	10,00	5,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	8,00	9,00	
E	1,00	9,00	9,00	1,00	1,50	5,00	5,00	2,00	1,00	1,00	10,00	4,00	5,00	8,00	3,00	3,00	6,00	9,00	8,00	9,00	
F	1,50	8,00	8,00	0,75	2,00	6,00	4,00	7,00	4,00	7,00	8,00	3,00	8,00	2,00	5,00	8,00	8,00	9,00	8,00	8,00	
G	1,00	9,00	8,00	0,33	1,00	8,00	5,00	2,00	1,00	4,00	8,00	3,00	7,00	6,00	3,00	1,00	7,00	8,00	8,00	8,00	
H	1,00	8,00	8,00	0,50	1,00	5,00	5,00	2,00	2,00	7,00	7,00	7,00	7,00	7,00	5,00	1,00	9,00	9,00	9,00	9,00	
I	1,00	8,00	7,00	1,00	1,00	1,00	1,00	5,00	9,00	8,00	1,00	1,00	5,00	8,00	1,00	1,00	1,00	1,00	7,00	7,00	
J	1,00	8,00	8,00	0,75	1,00	3,00	2,00	2,00	2,00	2,00	5,00	4,00	7,00	5,00	1,00	1,00	7,00	6,00	8,00	8,00	
	1,05	8,30	8,00	0,69	1,10	6,10	5,10	4,80	4,60	5,60	7,10	4,10	5,60	5,40	3,80	3,70	6,30	4,60	7,85	8,05	
	1	2	3	4	5	6a	6b	6c	6d	6e	6f	7a	7b	7c	7d	7e	7f	7g	8	9	

Tabel 1: score van leerkrachten per vraag

Kwalitatieve gegevens uit de vragenlijst van de groep 1 en 2 leerkrachten

Motivatatie krijgen de leerkrachten door:

- plezier en enthousiasme van de kinderen
- de vorderingen die de kinderen maken
- Collega's die ideeën aandragen
- Kinderen zijn op een speelse manier bezig met essentiële doelen van het schrijfonderwijs
- Het begeleiden van de kinderen
- Kinderen die zelfstandig aan de slag gaan met het aangeboden
- Rust tijdens de schrijfles, vooral met muziek

Voor beter en frequenter schrijfonderwijs hebben de leerkrachten nodig:

- minder kinderen en daardoor meer werkruimte
- extra paar handen (leerkracht, klassenassistent)
- meer tijd
- maandelijks tips en informatie , blijvende korte input met ideeën
- meer gerichte instructie voor de kinderen

- meer inzicht in materiaalkeuze, wanneer kies je welk materiaal.
- Schrijfonderwijs verwerken in de tussendoelen
- Meer regelmaat invoeren
- Methodes omzetten in bruikbare lessen, werkbladen waarmee je direct aan de slag kunt.
- Meer en beter zelfstandig werken
- Differentiatie van oudste en jongste leerlingen
- Juiste muziek als ondersteuning

Ondersteuning willen de leerkrachten bij:

- Kinderen met specifieke motorische problemen
- Organisatie van de schrijfles
- Praktische bruikbare tips
- Voorbeeld zien van ervaren iemand
- Wat mag je van een 4 jarige verwachten op het gebied van schrijfonderwijs?
- Meer inzicht in goede en foute pengreep, en hoe leer je bij kleuters op een speelse manier een goede pengreep aan? Visueel maken voor leerling en leerkracht.

Bijlage VII: Workshop

Plezier in schrijfonderwijs in groep 1/2

Een stukje theorie

Schrijfvoorwaarden

1. Motorische vaardigheden
2. Ruimtelijke oriëntatie
3. Kennis van het lichaam
4. Lateralisatie
5. Ontspanning

Specifieke schrijfvoorwaarden

- Lichaamshouding
- Pengreep
- Ligging van het papier
- Beweging van de schrijvende hand
- Beweging van de ogen die het schrift volgen

Voorbereidend schrijven

Bij voorbereiden schrijven worden de schrijfpatronen geoefend. Daarbij wordt eerst uitgegaan van de spontane bewegingen van het tekenende kind. De vrije beweging en de ontspanning staan hierbij centraal. Pas in een later stadium gaat het kunnen schrijven van de schrijfpatronen en losse tekenletters.

Patronen	Ontspanningsverlozing	Inspanningsverlozing
De open garterende		
De gesloten garterende		
De open arcade		
De gesloten arcade		
De rimpel		
De golfje		
De breukling		
De lommekant		

	schrijfpatroon	Letters in woorden
lengte	regellang	Ca. 5 tekens
lijneigenschappen	of rechte of gebogen lijndelen	Rechte en gebogen lijndelen wisselen elkaar systematisch
formaat	Vrij groot (1,5 cm)	Uiteindelijk klein (binnen 8 mm)
variëteit	Dezelfde vormen achter elkaar	Max. 2 dezelfde tekens achter elkaar
Aantal zones	1	3

Onze Methodes:

- Zwart op Wit
- Schrijfdans
- Schrijfkriebels

Zwart op Wit 3 domeinen

- 1: werken in de ruimte met grotere bewegingen (niet grafisch). Hierbij wordt de leerlingen geleerd wat we onder een bepaalde beweging verstaan. Zij leren hier dus het concept van de beweging met hun hele lijf.
- 2: werken in een meer vrije beweging, wel grafisch. Hierbij wordt gewerkt op schilderboarden, krijtborden, grotere vellen papier e.d.
- 3: werken in een meer geleide situatie, waarbij de leerlingen de basisbewegingen trainen in werkboeken. Zij werken niet tussen lijntjes

8 schrijfbewegingen

- Stippen zetten
- Uitschietbewegingen
- Linksom draaien
- Rechtsom draaien
- Strepen zetten
- Zigzagbewegingen
- Combinaties van draaibewegingen
- Combinaties van voorbereidende schrijfbewegingen

De voorbereidende schrijfbewegingen worden speels en gevarieerd op allerlei manieren geoefend: als beweging met het hele lijf. Met één of beide armen en handen en grafisch met krijt of potlood.

Schrijfdans

Met behulp van muziek, rijmpjes, spelletjes en muziek en fantasietekeningen een vloeiend en gezond verbonden handschrift voor te bereiden door het combineren van grofmotorische – en fijn motorische bewegingen in de lucht en op papier.

Kortom: Schrijfdans is bewegen in de lucht en op bord en papier met muziek

Basisbewegingen

- Rechte lijn
- Ronde lijn
- Cirkelbewegingen
- 4 richtingen
- Groot naar klein, klein naar groot
- De acht, staand en liggend

Schrijfkriebels

Bied uitgebreide oefenstof voor het vrije, procesgerichte experimenteren met het bewegen op het platte vlak, met verschillende materialen en ondergronden. Kinderen kunnen zich in hun eigen tempo de schrijfbewegingen, waar het gebonden schrift op is gebaseerd, eigen maken en deze door herhaling automatiseren.

Schrijfkriebels

- De oefeningen bevorderen verder het ontspannen bewegen op papier, bord, enzovoort.
- De kinderen ontdekken hun eigen manier van bewegen.

bron: schrijfbewegingen

Schrijfbewegingen

- Open guirlande
- Gesloten guirlande
- Open arcade
- Gesloten arcade
- Zaag/ hoeken
- Dwarrelen
- Stippen maken
- Strepen maken
- De golf a
- De golf b
- De liggende acht (lemniscate)

bron: schrijfbewegingen

Eigen creativiteit

- Methodes als bronnenboek
- Afwisseling en variatie
- Schrijfpatronen
- Eigen thema

Schrijfpatronen

Muziek

Muziek is een sfeermaker, een gangmaker, en kan niet door elk kind worden gevolgd. Het is een begeleider, soms leidt de muziek het kind naar een veilig of prettig gevoel.

Nieuwe kijk

- De motoriek van schouder en hand worden los van elkaar ontwikkeld
- Dit betekent dat je romp en schouderstabiliteit los van elkaar kunt stimuleren naast fijne duim en vingerbewegingen.

bron: schrijfbewegingen

Arceren en klein kleuren

Door middel van deze activiteiten zal blijken hoe belangrijk een goede pengreep en houding en werkwijze vanaf het begin van de basisschool zijn voor het leggen van een goed fundament voor het schrijfonderswijs.

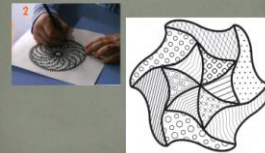
bron: schrijfbewegingen

Arceren

- Uitstekende vooroefening voor het leren schrijven.
- Het kind leert hiermee beter om met de drie schrijfvingers beter aan te sturen.
- Bij het schrijven moeten neerhalen worden geplaatst op regelmatige afstanden van elkaar en dit is bij arceren ook het geval.

bron: schrijfbewegingen

Versieren met stippen, krullen en strepen

bron: schrijfbewegingen

Klein Kleuren

- Het kleuren met kleine ronddraaiende bewegingen zonder witte plekken over te laten.
- Dit oefent precies de gebogen lijndelen van het juiste formaat, die tijdens het schrijven nodig zijn.
- De hand wordt zeer regelmatig verplaatst
- De bewegingssnelheid is vrij gelijkmatig
- Laat het kind voelen hoe dit moet worden uitgevoerd door het samen te doen.

bron: schrijfbewegingen

Fijne motoriek

Fijne motoriek moet je leren

- Vinger/ handoefeningen
- Spelletjes, toren van pizza, pakezeltje, tolletjes,
- Als aangeboden les, maar ook bijvoorbeeld na fruit eten ipv een boekje lezen

bron: schrijfbewegingen

Manipuleren

- Vaardigheden waarbij de positie van een voorwerp in de hand wordt aangepast voor gebruik, positioneren of loslaten.
- Het voorwerp blijft hierbij in één hand en komt tijdens het manipuleren niet in contact met de onderlaag

bron: schrijfbewegingen

Binnen de groep

- Kralenplank
- Potloden
- Knex/ lego
- Rekenkistmateriaal
- Wereldspelmateriaal
- Spelletjes als memory, toren van pisa
- Maar ook: manipuleerkistje maken

Juiste houding en beweging

Al vanaf de kleutergroepen moet er op een speelse manier de juiste zithouding, papierligging, pengreep en schrijfbewegingen worden aangeleerd. De correcte houding en beweging worden zo als het ware in het motorische geheugen gegrift, wat de leerling een stevige basis geeft voor zijn verdere 'schrijfcarrière'.

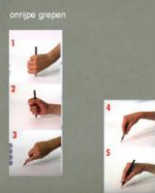
bron: schrijfbewegingen

De zithouding

- Heb je wel gehoord van de schrijffuf?

bron: schrijfbewegingen

pengrepen

bron: schrijfbewegingen

De pengreep

bron: schrijfbewegingen

Product en Proces beoordeling!

Het werken aan een nauwkeurige mentaliteit is minstens zo belangrijk als de oefeningen zelf!

Let dus op het proces en het product!

bron: schrijfbewegingen

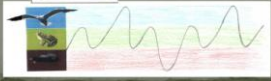

Variatie

Woordbreedte

Hoogte

Materiaalkeuze

- Afwisseling: kijk goed naar het doel waar je het voor gebruikt!
- Let hierbij op zowel het product als het proces!
- Varieer ook met de ondergrond

Linkshandigheid

- Kind aan de linkerkant, zodat het met de armen niet kan botsen met de buurman
- Symmetrische oefeningen
- De drie P's: papierligging, positie van de schrijfhand, pengreep
- De hellingshoek

Afwisseling

- Op muziek
- Materiaal
- Oefeningen
- Liedje
- Rijm
- Thema's
- Bewegingsspelletjes
- Ontspannen en inspannen
- Proces en product
- Groot en klein werken

Hoe vaak?

- Wat vindt groep 3 nodig?
- Wat zeggen de methodes?
- Maar: **Wat willen wij? En wat kunnen wij?**

Wat vindt groep 3 nodig?

- Zithouding
- Pengreep
- Pendruk
- Aanleren goede manier van het schrijven van de cijfers
- Zij geven 4 x per week schrijfles,
- Zij vinden minstens 1 x per week voor alle groep 2 leerlingen

Wat zeggen de methodes?

- Zwart op wit: 92 lessen per jaar van ongeveer 30 minuten, dus ongeveer 1 à 2 keer per week
- Schrijfdans: iedere week thema, hele week elke dag, bij elkaar 45 minuten per week. 9 weken thema's.
- Schrijfkriebels: staat geen frequentie genoemd.
- Theorie: 2-3 x per week: 1 x per week gerichte schrijfles groep 2, minstens 1 x per week fijn motorische oefeningen.

Wat willen en kunnen wij?

Uit de vragenlijst kwam naar voren dat wij:

- Nu: gemiddeld 1 x per 2 weken
- Vinden: 1 x per week gepland
- Willen: 1 tot 2 x per week, iig 1 x per week groep 2 leerlingen gerichte schrijfles. Naast de fijn motorische oefeningen!
- Maar wat kunnen we? En hoe gaan we dat doen?

Onze visie op schrijven:

En hoe nu verder?

Ik zou graag wat meer willen weten over:

Ik zou graag begeleiding krijgen met:

Ik zou dit graag willen door middel van:

Bedankt voor jullie aandacht, medewerking en collegialiteit

Bronnen

- zo zit dat met schrijven
- Schrijven een vak apart
- Schrijven met zorg
- Van kluisleerling tot schrijven
- Stichting schrijfontwikkeling
- Zwart op wit
- Schrijfdans
- Schrijfkriebels

Bijlage VIII: Uitgewerkte evaluatie workshop

Al tijdens de workshop merkte ik een sterke betrokkenheid van alle leerkrachten. Er werden vragen gesteld en men was erg enthousiast om zelf aan de slag te gaan met het maken van een eigen schrijfles. De reactie op mijn onderzoek was tevens zeer positief, ik kreeg het idee dat iedereen wilde meewerken aan mijn onderzoek. Wel werd duidelijk dat men behoefte had aan het in kaart brengen van wat men in een week doet op het gebied van schrijfonderwijs en fijne motoriek.

Naar aanleiding van het evaluatieformulier kwam naar voren dat men het een zeer nuttige, interessante workshop vond. Men is bewust geworden van aanpassingen en veranderingen in het schrijfonderwijs. Vooral de manipulatieoefeningen en de veranderingen op het gebied van arceren en klein kleuren vond men heel praktisch en vernieuwend. Het loslaten van de methodes en zo door eigen creativiteit met de methodes als bronnenboek aan de slag gaan vond men fijn. De tips en voorbeelden hoe je verschillende spelmaterialen en dagelijkse materialen binnen de groep kan inzetten als fijn motorisch materiaal vond men erg bruikbaar. Ik kreeg het idee naar aanleiding van de geluiden en het evaluatieformulier dat iedereen het liefst die middag nog aan de slag ging met schrijfonderwijs.

Verder kwam naar voren dat er verschillende leerkrachten graag een keer begeleiding in de groep zou willen hebben om te komen tot een betere instructie en organisatie van de schrijfles. Daarnaast waren er nog enkele vragen om extra informatie over fijne motoriek in groep 1 en was er vraag naar hand en vingerspelletjes.

Op mijn vraag wie er mee wilde werken aan mijn onderzoek, wilde er 9 van de 10 groepen meewerken.

Conclusie:

- Hoge motivatie en interesse;
- Nuttige interessante workshop;
- Veel praktische informatie;
- Nieuwe visie en ideeën;
- 1 keer per week gerichte schrijfles groep 2;

- 1 keer per 2 weken schrijfles groep 1;
- 1 keer per week fijn motorische oefeningen groep 1 en 2;
- Behoefte in kaart brengen wat men doet aan schrijfonderwijs in groep1 en 2;
- Moeite met organisatie binnen de groep;
- Meewerking onderzoek 90%;

Bijlage IX: weekoverzicht formulier

Week ..

Wat heb ik deze week aan schrijven gedaan?

	Wat Methode, eigen creativiteit,	Welke Wat heb je geoefend? Welke schrijfpatronen, oefening	Hoe Kring Klein groepje hele klas	Wie Groep 0/ groep 1/ groep 2/ allemaal	Materiaal Schrijfgerei, papier, spelmateriaal	Hoe vaak	Motivatie 1=zeer laag 10= zeer hoog
Schrijfles patronen groot							
Schrijfles patronen klein							
Arceren/ klein kleuren							
Fijne motoriek							
Manipuleren							
Overig							

--	--	--	--	--	--	--	--

Dit ging goed:

.....

Hier liep ik tegen aan:

.....

Mijn vraag:

.....

Uitleg schema:

Zou je deze week bij willen houden wat je op het gebied van schrijfonderwijs deze week in je groep gedaan hebt.

Schrijfles patronen groot: groot bewegen op papier, op bord of in de lucht

Schrijfles patronen klein: kleine bewegingen op papier

Arceren: arceerbewegingen/ strepen zetten

Klein kleuren: het klein inkleuren van kleine vlakken zonder witte stukjes over te laten.

Fijne motoriek: fijn motorische handelingen bewust aangeboden voor de motoriek, bijvoorbeeld een knutselles, constructie, klein materiaal les, les tolletjes etc.

Manipuleren: het verplaatsen van kleine voorwerpen in één hand zonder gebruik te maken van tafel of andere hand.

Overig: alles wat je verder hebt aangeboden op fijne motoriek

Methode: Welke methode of oefening heb je gebruikt voor je les

Wat heb je precies geoefend: welke beweging, welk schrijfpatroon

Hoe: hoe heb je het georganiseerd, met een klein groepje aan tafel, met 1 leerling, met de hele klas, als kringactiviteit

Wie: groep 0, groep 1, groep 2?

Materiaal: welk materiaal heb je gebruikt? Schrijfgerei, schoolbord, papier, manipuleermateriaal, fijn motorisch materiaal etc

Hoe vaak: hoe vaak heb je een les gegeven

Motivatie: Hoe beoordeel je jouw eigen motivatie. Geef je zelf een cijfer tussen 1 en 10. 1 is laagst, 10 is hoogst

Dit ging goed: wat was of waardoor had je een succeservaring.

Hier liep ik tegen aan: wat merkte je dat minder ging....

Mijn vraag: mijn vraag aan de mrt-er. Heb je nog iets nodig? Denk aan: extra info, begeleiding

Bijlage X: Weekoverzichten verwerkt per groep

B

Motivatie	Week					
	1	2	3	4	5	6
Patronen groot	0	0	0	10	0	0
Patronen klein	0	0	0	0	0	0
Arceren	0	0	0	0	0	0
Klein kleuren	7	0	0	0	0	0
Fijne motoriek	8	8	7	0	7	0
Manipuleren	0	0	0	0	0	0

C

Motivatie	Week					
	1	2	3	4	5	6
Patronen groot	0	0	8	8	0	7,5
Patronen klein	0	0	0	8	0	7
Arceren	0	0	8	0	8	8
Klein kleuren	0	0	8	0	8	0
Fijne motoriek	0	0	0	0	0	0
Manipuleren	0	0	0	0	0	8

D

Motivatie	Week					
	1	2	3	4	5	6
Patronen groot	0	9	0	0	0	0
Patronen klein	0	0	0	7	0	8
Arceren	0	0	0	0	0	9
Klein kleuren	0	0	0	0	0	0
Fijne motoriek	0	0	0	8	10	8
Manipuleren	0	0	0	0	0	0

ziek

E

Motivatie	Week					
	1	2	3	4	5	6
Patronen groot	0	0	9	0	8	10
Patronen klein	0	0	0	8	0	8
Arceren	0	0	0	0	9	0
Klein kleuren	0	9	0	8	0	0
Fijne motoriek	0	8	0	8	0	8
Manipuleren	7	9	8	0	0	0

F

Motivatie	Week					
	1	2	3	4	5	6
Patronen groot	0	0	8	0	0	0
Patronen klein	0	0	0	8	8	9
Arceren	0	0	0	0	0	8
Klein kleuren	0	7	7	0	7,5	0
Fijne motoriek	0	7	0	0	8	8
Manipuleren	0	8	8	0	8	0

G

Motivatie	Week					
	1	2	3	4	5	6
Patronen groot	0	0	0	8	0	0
Patronen klein	7	7	0	0	8	0
Arceren	0	0	0	0	0	0
Klein kleuren	0	8	0	0	0	0
Fijne motoriek	0	6	8	0	0	0
Manipuleren	0	0	0	0	0	0

H

Motivatie	Week					
	1	2	3	4	5	6
Patronen groot	8	0	8	0	0	8
Patronen klein	0	8	8	0	0	8
Arceren	0	0	0	0	0	0
Klein kleuren	8	0	0	0	0	8
Fijne motoriek	0	8	0	8	0	8
Manipuleren	0	0	0	8	8	0

I

Motivatie	Week					
	1	2	3	4	5	6
Patronen groot	0	0	0	8	8	0
Patronen klein	8	8	0	0	0	0
Arceren	0	8	0	0	0	8
Klein kleuren	0	0	0	0	0	7
Fijne motoriek	0	0	0	0	0	0
Manipuleren	0	0	0	0	0	7

J

Motivatie	Week					
	1	2	3	4	5	6
Patronen groot	0	0	8	9	8	0
Patronen klein	0	8	0	0	0	0
Arceren	0	0		0	0	0
Klein kleuren	0	0	7	0	0	0
Fijne motoriek	0	0	0	0	0	0
Manipuleren	0	0	0	0	0	0

Overzicht van alle leerkrachten in 6 weken

frequentie in 6 weken										
	B	C	D	E	F	G	H	I	J	totaal
Patronen groot	1	3	1	3	1	1	3	2	3	18
Patronen klein	0	2	2	2	3	3	3	2	1	18
Arceren	0	3	1	1	1	0	0	2	0	8
Klein kleuren	1	2	0	2	3	1	2	1	1	13
Fijne motoriek	4	0	3	3	3	2	3	0	0	18
Manipuleren	0	1	0	3	3	0	2	1	0	10
Totaal	6	11	7	14	14	7	13	8	5	85

Overzicht van gemiddelde motivatie gedurende 6 weken

gemiddelde motivatie gedurende 6 weken										
	B	C	D	E	F	G	H	I	J	gemiddelde
Patronen groot	10,00	7,80	9,00	9,00	8,00	8,00	8,00	8,00	8,30	8,46
Patronen klein		7,50	7,50	8,00	8,30	7,30	8,00	8,00	8,00	7,83
Arceren		8,00	9,00	9,00	8,00			8,00		8,40
Klein kleuren	7,00	8,00		8,70	7,20	8,00	8,00	7,00	7,00	7,61
Fijne motoriek	7,50		8,70	8,00	7,60	7,00	8,00			7,80
Manipuleren		8,00		8,00	8,00		8,00	7,00		7,80
Totaal	8,17	7,86	8,55	8,45	7,85	7,58	8,00	7,60	7,77	7,98

Bijlage XI: Kwalitatieve informatie uit de weekoverzichten

Kwalitatieve informatie uit de weekoverzichten waar ik mijn begeleiding op aan kon passen:

- Behoeftte aan input schrijfflesideeën
(begeleiding door wekelijkse input van 3 schrijfflessen, grote en kleine schrijfpatronen, klein kleuren en arcen en fijne motoriek. Deze lessen zijn passend bij het thema in elke groep en betroffen zowel methode schrijfflessen als eigen creatie-lessen);
- Behoeftte aan een duidelijke afbeelding van de juiste zithouding
(begeleiding door afbeelding geven van juiste zithouding en zithoudingslied²¹);
- Behoeftte aan een duidelijke afbeelding van de juiste pengreep
(begeleiding door afbeelding geven van juiste pengreep²²);
- Behoeftte aan handvatten wat betreft de organisatie binnen de groep
(gesprek met de leerkrachten volgens oplossingsgericht coachen²³);
- Behoeftte aan voorbeeldles schrijffles grote schrijfpatronen aangepast binnen het thema van de groep
(begeleiding door middel van een gegeven voorbeeldles in de groep²⁴);
- Behoeftte aan ideeën voor hand-vingerspelletjes
(begeleiding door voorbeelden te geven van hand-vingerspelletjes)²⁵.

²¹ Bijlage XV: Afbeelding zithouding en zithoudingslied

²² Bijlage XVI: Afbeeldingen pengreep

²³ Bijlage XVII: uitwerking gesprekken

²⁴ Bijlage XVIII: uitwerking voorbeeldles

²⁵ Bijlage XIX: Hand-vingerspelletjes

Bijlage XII: Eindvragenlijst

Eindvragenlijst onderzoek schrijfonderwijs groep1-2

15. Hoe vaak vind jij dat er schrijfonderwijs gegeven moet worden in een groep 1/2?

.....
.....

16. In hoeverre vind je het een aanwinst dat schrijfonderwijs een wezenlijk onderdeel van het onderwijs in groep 1/2 moet zijn? Vul een cijfer in tussen 1-10: 1= geen 10=zeer grote aanwinst

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

17. Hoe enthousiast ben je nu om met schrijven aan de slag te gaan? Vul een cijfer in tussen 1-10 1= niet 10= zeer

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4. Waar word je vooral enthousiast van/ door?

.....
.....

5. Hoe vaak geef je nu gemiddeld een schrijfles? (grote schrijfpatronen, kleine schrijfpatronen, arcen of klein kleuren)

- ☐ Vaker dan 1 x per week,
- ☐ 1 x per week,
- ☐ 1 x per 2 weken,

- o 1 x per 3 weken,
- o 1 x per maand,
- o Minder dan 1 x per maand

6. Ben je over deze frequentie tevreden?

Ja,.....
nee,.....

7. Hoe vaak geef je gemiddeld een fijn motorische les? (manipuleren, hand/vingerspelletjes, les met als doelstelling fijne motoriek)

- o Vaker dan 1 x per week,
- o 1 x per week,
- o 1 x per 2 weken,
- o 1 x per 3 weken,
- o 1 x per maand,
- o Minder dan 1 x per maand

8. Ben je over deze frequentie tevreden?

Ja,.....
nee,.....

9. Ondervind je nu nog problemen met.... ?

Vul in een cijfer tussen 1-10: 1= nooit 10= altijd

Tijdsplanning	
Organisatie	
materiaalkeuze	
Onbekendheid methodes	
Diversiteit leerlingen	
Grootte van de groep	

Anders nl

.....

.....

.....

Hoe denk je dit zelf op te kunnen lossen? Wat heb je hiervoor nodig?

.....

.....

10. Hoe frequent maak je nu van de onderstaande methode gebruik?

Vul in cijfer van 1-10; 1=nooit 10=altijd

Zwart op wit domein 1 (groot motorisch)	
Zwart op wit domein 2 (grafische bewegingen)	
Zwart op wit domein 3 (o.a. werkboek)	
Schrijfdans met muziek	
Schrijfdans zonder muziek	
Schrijfkriebels	
Anders nl	

11. Hoe beoordeel je nu het plezier van de leerlingen tijdens de schrijfles?

Vul een cijfer in: 1= laag 10= hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

12. Hoe beoordeel je nu het plezier van jezelf tijdens de schrijfles?

Vul een cijfer in: 1=laag 10=hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

13. Waardoor word jij gemotiveerd binnen het schrijfonderwijs?

.....
.....

14. Wat zou je nu nog graag verbeterd willen zien binnen het schrijfonderwijs op onze school in de groepen 1 en 2?

.....
.....

15. Nu je zo intensief bezig bent geweest met het schrijfonderwijs zijn er dan nog zaken die een verrijking zouden kunnen zijn om te komen tot kwantitatief en kwalitatief goed schrijfonderwijs?

.....
.....

16. Wat heeft mijn onderzoek voor jou opgeleverd?

.....
.....
.....
.....

17. Zou je de motorische ontwikkeling terug willen zien in de tussendoelen?

Ja.....

Nee,.....

18. Zouden deze tussendoelen je kunnen helpen bij het komen tot kwantitatief en kwalitatief schrijfonderwijs?

Ja.....

Nee,.....

19. Wil je verder nog iets kwijt

.....
.....

Bedankt voor je medewerking.....

Bijlage XIII: Uitgewerkte gegevens van de eindvragenlijst

Leerkrachten / vragen	Problemen met?											hoe vaak gebruik van									
	hoe vaak vind je?	aanwinst in groep 1/2	hoe enthousiast?	hoe vaak een schrijfles?	hoe vaak willen?	Tijdsplanning	organisatie	materiaalkeuze	onbekendheid methodes	diversiteit leerlingen	grootte van de groep	zwart op wit domein 1	zwart op wit domein 2	zwart op wit domein 3	schrijfdans met muziek	schrijfdans zonder muziek	schrijfkriebels	anders	plezier leerlingen	plezier leerkracht	
A																					
B	1,00	7,00	7,00	0,50	0,50	3,00	4,00	2,00	3,00	3,00	7,00	3,00	3,00	3,00	2,00	2,00	5,00	8,00	8,50	8,00	
C	1,00	8,00	8,00	1,00	1,00	7,00	5,00	3,00	3,00	3,00	8,00	5,00	5,00	6,00	6,00	7,00	8,00	8,00	8,00	8,00	
D	1,00	10,00	10,00	1,00	1,50	7,00	1,00	1,00	1,00	1,00	5,00	5,00	5,00	2,00	1,00	3,00	1,00	8,00	10,00	10,00	
E	1,00	9,00	9,00	1,00	1,00	3,00	2,00	2,00	1,00	1,00	8,00	2,00	2,00	5,00	1,00	1,00	4,00	10,00	9,00	9,00	
F	1,00	7,00	8,00	1,25	1,25	4,00	2,00	2,00	3,00	3,00	8,00	5,00	6,00	5,00	8,00	8,00	8,00	8,00	8,00	8,00	
G	1,00	9,00	9,00	0,50	0,75	8,00	3,00	2,00	1,00	3,00	6,00	2,00	7,00	7,00	2,00	6,00	7,00	8,00	8,00	8,00	
H	1,00	10,00	9,00	0,75	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	7,00	8,00	2,00	4,00	4,00	8,00	9,00	8,00	9,00	
I	1,00	8,00	9,00	1,00	1,00	1,00	1,00	3,00	6,00	4,00	1,00	1,00	1,00	6,00	1,00	1,00	1,00	8,00	8,00	8,00	
J	1,00	8,00	8,00	1,00	1,00	3,00	2,00	2,00	2,00	3,00	5,00	8,00	7,00	7,00	1,00	1,00	7,00	8,00	8,00	8,00	
	1,00	8,44	8,56	0,89	1,00	4,22	2,44	2,11	2,44	2,56	5,56	4,22	4,89	4,78	2,89	3,67	5,44	8,33	8,39	8,44	
	1	2	3	4	5	6a	6b	6c	6d	6e	6f	7a	7b	7c	7d	7e	7f	7g	8	9	

Tabel 4: score van de vragen per leerkracht

Kwalitatieve gegevens uit de eindvragenlijst van de groep 1 en 2 leerkrachten

Motivatatie en enthousiasme krijgen de leerkrachten door:

- Plezier, enthousiasme en betrokkenheid van de kinderen;
- resultaten van de schrijflessen;
- merken dat het qua organisatie best goed luk;
- Verbetering van de motoriek bij de kinderen;
- Het begeleiden van de kinderen;
- Het krijgen en uitwisselen van leuke tips en ideeën met collega's;
- Rust tijdens de schrijfles, vooral met muziek;
- Veelzijdigheid van schrijfonderwijs, afwisseling van alle aspecten van schrijfonderwijs.

Voor beter en frequenter schrijfonderwijs hebben de leerkrachten nodig:

- minder kinderen en daardoor meer werkruimte;
- extra paar handen (leerkracht, klassenassistent);
- meer tijd;
- goede organisatie, goed inplannen van de schrijfles binnen je week ;

- Meer regelmaat en structuur in het geven van de lessen;
- maandelijks tips en informatie , blijvende input met ideeën, misschien in een boekje?;
- meer gerichte aanpak en instructie voor de kinderen;
- Meer en beter zelfstandig werken;
- Meer gebruik maken van de MRT-materialen op onze school, (motorische orthotheek);
- Manipulatiemateriaal binnen de groep;
- Vast inplannen van de schrijflessen binnen je eigen rooster;
- Goed registreren wat er precies gedaan is op schrijfonderrwijs (tussendoelen?) en hoe de kinderen het gedaan hebben;
- Vasthouden wat goed gaat.

Ondersteuning willen de leerkrachten bij:

- Kinderen met specifieke motorische problemen.

Extra opmerkingen van de leerkrachten:

- Onze school heeft een luxe positie: we hebben veel methodes en kunnen gebruik maken van de deskundigen binnen onze school.

Wat heeft het onderzoek jouw opgeleverd

- Motivatie en plezier om een schrijfles te geven;
- Heel veel enthousiasme op het gehele gebied van schrijfonderrwijs;
- Veel nuttige en leuke tips;
- Bewuster omgaan met het schrijfonderrwijs;
- Stimulans en leuke ideeën De hele dag moet je alert zijn op schrijf/zithouding, pengreep, alleen dan wordt het goed ingeslepen;
- Door de voorbeeldles, minder problemen met organisatie en was het makkelijker om een leuke schrijfactiviteit in te plannen;
- Meer kennis en inzicht in het schrijfonderrwijs;
- Makkelijker inzetten van eigen creatie- schrijflessen binnen het thema;
- Meer zelfvertrouwen op het gebied van geven schrijfonderrwijs, door de achtergrondinformatie en ideeën die je hebt gekregen;
- Verbreding van kennis op het gebied van schrijfonderrwijs;
- Fijne begeleiding, veel ruimte voor eigen inbreng;

- Graag vaker een waardevolle workshop. Ook in verband met de komst van nieuwe collega's in groep 1 en 2;
- Door de handvatten uit de workshop en de begeleiding nu breder georiënteerd op alle leerlingen;
- Beter aan kunnen passen van de schrijflessen uit de methodes binnen het thema van de groep;
- “wachtmomentjes” binnen de groep kunnen gebruikt worden met fijn motorische oefeningen, bijvoorbeeld door het inzetten van een manipulatiekoffer.

Bijlage XIV: Eind-interview schrijfonderwijs met adjunct directeur/ bouwcoördinator

Hoe vaak vind je dat er schrijfonderwijs gegeven zou moeten worden in groep 1 en 2?

Wordt er jouw inziens nu genoeg aan schrijfonderwijs gedaan in groep 1 en 2? In alle groepen?

Denk je dat er nu in alle groepen 1 en 2 meer frequent en goed schrijfonderwijs gegeven wordt?

Wat vond je van het onderzoek?

Heb je nog tips of aanvullingen met betrekking tot het onderzoek?

Heb je het idee dat mijn onderzoek heeft bijgedragen aan kwantitatief en kwalitatief beter schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

In de groepen waar te weinig aan schrijfonderwijs wordt gedaan, waar zou dat volgens jou nu nog aan kunnen liggen?

Wat zijn de geluiden die je de laatste tijd gehoord hebt met betrekking tot schrijfonderwijs in groep 1 en 2?

Wat denk jij dat we nu nog nodig hebben om te komen tot goed en frequent schrijfonderwijs in de groepen 1 en 2?

Zou jij de motorische ontwikkeling in de tussendoelen verwerkt willen zien?

Zou dit de leerkrachten helpen om te komen tot frequent en intensief schrijfonderwijs?

Vind je dat het onderzoek schoolbreed een meerwaarde heeft gehad?

Wil je zelf nog iets kwijt met betrekking tot dit interview, mijn onderzoek of het schrijfonderwijs?

Het eindinterview met de adjunct directeur/ bouwcoördinator groep 1 en 2

Er wordt steeds bewuster en serieuzer schrijfonderwijs gegeven in de groepen 1 en 2 van onze school. Er wordt ook steeds vaker schrijfonderwijs gegeven. De mening van de bouwcoördinator is dat er twee keer per week een bewuste schrijfles gegeven zou moeten worden. Eens per week een schrijfles en eens per week een houding-

en/ of pengreeples. Daarnaast moeten er fijn motorische lessen gegeven worden. Op deze frequentie zitten wij nog niet, maar er is een goede vooruitgang zichtbaar. Er zijn verschillende leerkrachten geweest die in hun voortgangsgesprek aangegeven hebben dat ze door het onderzoek nu komen tot beter schrijfonderwijs. De leerkrachten gaven aan dat ze intensiever schrijflessen geven, meer fijn motorische lessen geven en dat ze nu vaker een schrijfles geven. De leerkrachten geven aan dat ze nu meer het belang van goed schrijfonderwijs zien en schrijfonderwijs ervaren als iets wat erbij hoort en niet iets wat er bij komt. De leerkrachten geven aan dat ze “tools” gekregen hebben om het schrijfonderwijs op een prettige en waardevolle manier vorm te geven.

Voor het vervolg geeft de adjunct-directeur aan dat het fijn zou zijn als er een vervolg aan het onderzoek gegeven zou kunnen worden. Dit ziet zij in de vorm van een reminder door middel van een jaarlijkse workshop. Maar zeker ook door het uitwisselen en aandragen van ideeën tijdens overlegmomenten en intervisiemomenten. Tevens is het erg belangrijk om wat er is opgebouwd de laatste weken te borgen en vast te houden.

Voor de school heeft het onderzoek een meerwaarde gehad doordat in de groepen 1 en 2 nu intensiever en frequenter schrijfles gegeven wordt en de groepen 1 en 2 een fundament leggen voor het vervolgonderwijs. Ook zij, als bouwcoördinator van de groepen 1 en 2 zou graag de motorische ontwikkeling verwerkt zien in de tussendoelen. Zij geeft aan dat het misschien ook waardevol zal zijn om de motorische ontwikkeling uit te werken in de einddoelen van groep 1 en 2. Zij dankt mij als onderzoeker voor het zinvolle, praktische en nuttige onderzoek.

Bijlage XV: Zithoudingslied met afbeelding zithouding

Zitliedje

Bevreesd heb je wel getrouwd van die deuren, die deuren
 Dat is één alle overledige spullen van tafel
 Dat is twee één heel schrijven
 Dat is drie heel geschreven
 Dat is vier vieren naast elkaar en vlak op de grond
 Dat is vijf schouders naar voren
 Dat is zes onderarmen op de tafel
 Dat is zeven duimen vertoog als teken van eed

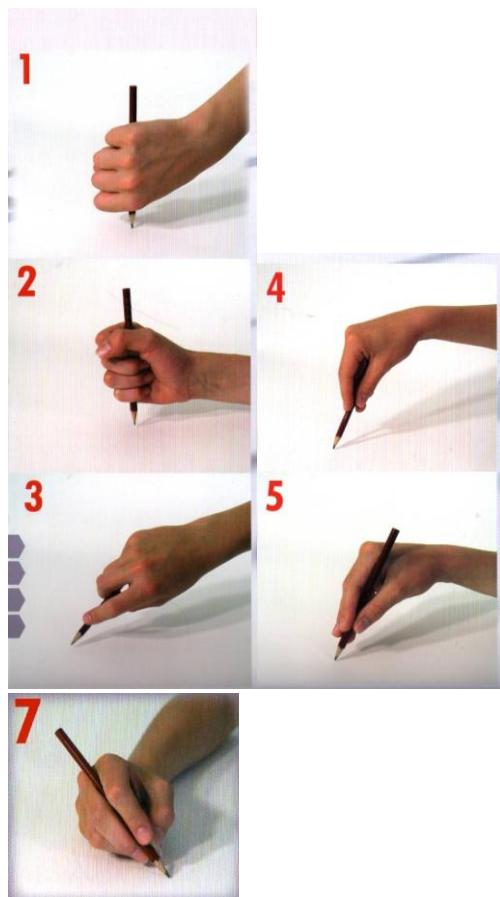
1. Heb je wel getrouwd van die deuren, die deuren
 4. schrijf het op schrijf De weg dat is heel je ten hem te hem
 7. en ten die een a dat man Dat is één Dat is
 10. twee dat is drie dat is vier dat is vijf dat is
 13. zes dat is zeven

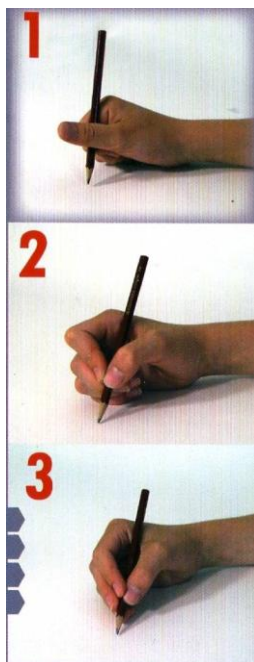
Bijlage XVI: Afbeeldingen pengreep

Pengrepen

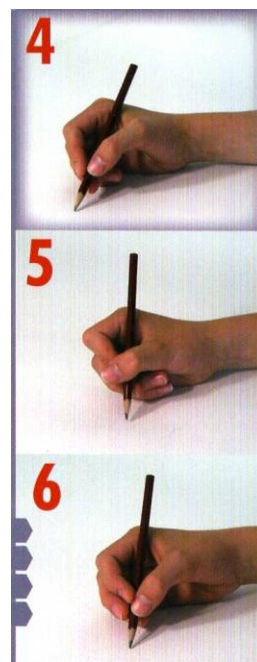
Onrijpe grepen

Overgangsgrepen

Rijpe grepen

Pengrepen

Spreek een leerling aan op een minder goede pengreep en geef hem aanwijzingen binnen zijn beleavingswereld. Bijvoorbeeld; Maak met je duim en wijsvinger een voetbal, een voetbal is rond, dus de duim en de wijsvinger mag niet meer overstrekken. Of: de auto: er zitten twee mensen voorin en 1 op de achterbank, die zit er onder. Eventueel stippen zetten op de aanraakpunten helpt ook.

Vooraf goed voordoen en bij verkeerde grepen ingrijpen en bijsturen, alle kinderen tot vele fijnere resultaten in staat zijn.

Onrijpe pengrepen:

Hierbij houdt het kind het materiaal in de palm van de hand vast. De onderarm kan zowel op onderlaag liggen als los daarvan. De bewegingen van de pen komen tot stand door een combinatie van pols-, arm-, en rompbewegingen.. Duim en vingerbewegingen zien we bij deze grepen niet. Onrijpe grepen komen normaliter voor bij kinderen tot vier jaar.

Overgangsgrepen:

Deze grepen gebruiken leerlingen die in hun ontwikkeling overgaan van het vasthouden van een pen met een onrijpe pengreep naar het vasthouden van een pen met een rijpe greep. Deze grepen gebruiken leerlingen vooral tussen drie en zes jaar. De leerling houdt het potlood wel al goed vast, maar de beweging komt nog vanuit de pols en elleboog en nog niet vanuit de vingers.

Rijpe grepen:

Deze ontwikkelen zich tussen vier en zes jaar, maar soms zien we ze al iets eerder. Bij rijpe grepen zijn er duim-vingerbewegingen en is er controle over de polsbeweging. Er zijn verschillende rijpe grepen mogelijk. Bij al deze grepen zijn de vingerbewegingen zichtbaar. Om vloeiende schrijfbewegingen te maken, voldoen ze niet allemaal even goed.

De meest rijpe pengreep is de dynamische driepuntsgreep op afbeelding 4.

De grepen op de afbeeldingen 5 en 6 zijn dynamisch en beoordelen we ook als rijpe grepen.

Als leerlingen één van de laatste twee grepen laten zien, maar verder geen fijne motoriek- of schrijfproblemen hebben, dan kun je deze greep laten voortbestaan. Heeft een leerling wel fijne motoriek- en/of schrijfproblemen dan wordt er aan geraten toe te werken naar een dynamische driepuntsgreep.

Er is ook nog een andere rijpe greep die we niet vaak zien bij leerlingen: de à la ronde greep of Amerikaanse pengreep (afbeelding 7). Dit is een prima greep en heel bruikbaar voor leerlingen die weinig kracht in hun vingers hebben.

(Bron: zo zit dat met schrijven, 2009)

Bijlage XVII: Uitwerking begeleidingsgesprekken

Hulpvraag organisatie

Drie leerkrachten gaven aan in hun hulpvraag meer inzicht te willen hebben in de organisatie van een schrijfles. Bij deze leerkrachten heb ik door middel van een individueel coachingsgesprek geprobeerd om samen tot een oplossing te komen.

Deze gesprekken heb ik gevoerd aan de hand van de powers¹:

Samen hebben we gekeken naar de mogelijkheden van de werkplekken. Waar geef je de schrijfles zodat je toch goed overzicht houdt op de rest van de groep.

Voorbereiden van de les, van tevoren in bijvoorbeeld pauze alles klaarleggen.

Tevens besprak ik met de leerkrachten hoe ze de schrijfles graag vorm wilde geven.

Welke werkvorm past het beste bij de leerkracht. Twee leerkrachten kozen voor het geven van een schrijfles aan een klein groepje en de rest van de leerlingen zelfstandig te laten werken. Eén leerkracht koos voor een circuitvorm; 4 verschillende werkjes, 3 werkjes die de leerlingen zelf konden doen, zodat zij de groep die ze schrijfles gaf voldoende kon begeleiden. Zo kon ze ook in twee werktijden (2 x half uur per onderdeel) de hele groep een schrijfles geven.

Later kun je de groepsgrootte uitbouwen, zodat je per week minder tijd kwijt bent aan het geven van de schrijflessen.

Alle drie de leerkrachten heb ik ook mee laten kijken binnen mijn eigen groep 1 en 2 tijdens een schrijfles. Hierdoor kregen ze een beter idee over de aanpak van de organisatie.

Hulpvraag: inplannen binnen de week

- Samen kijken naar rooster voor vast tijdstip;
- Aan de hand van weekoverzicht kijken welke les er nog gegeven kan worden;
- Intrigeren in andere activiteiten; knutselles.

Twee leerkrachten gaven aan dat ze graag begeleiding wilde krijgen met het inplannen van de schrijflessen binnen de weekplanning en de themaplanning.

Per leerkracht ben ik gaan kijken waar degene tegen aan liep en wat zij wenste ten aanzien van de hulpvraag. Wat loopt goed en wat wil je verbeteren?

Hieruit kwam uiteindelijk dat één leerkracht zijn schrijflessen nu op een vast tijdstip op een vaste dag inplant.

De andere leerkracht heeft gekozen om per week, twee weken te gaan kijken hoe het binnen het thema te intrigeren valt. Zij geeft aan dat het weekoverzicht haar hier voorlopig voldoende bij helpt, maar dat zij graag de motorische ontwikkeling verwerkt zou willen zien binnen de tussendoelen. Zij werkt hier mee om een themaplanning te maken en zo zou de motorische ontwikkeling ook voldoende per maand aan bod komen.

Hulpvraag: Intrigeren van kleine motoriek binnen de overige activiteiten

Met deze vraag kwamen twee leerkrachten. Ik ben met de leerkrachten gaan kijken wat er afgelopen week aan activiteiten gedaan zijn, waaraan ze een motorische les zou kunnen koppelen of intrigeren. Hierna hebben we samen gekeken naar de planning van activiteiten voor komende week en hoe we hierin de motorische ontwikkeling zouden kunnen intrigeren.

De leerkrachten gaven aan dat ze mijn manier van coachen heel erg prettig vonden, omdat deze heel praktisch en oplossingsgericht was.

Ze gaven aan dat doordat ik de oplossing uit hen zelf liet komen, zij hier ook zelf mee verder kunnen. Ze gaven aan hier gemotiveerder en meer betrokken door te worden. Ze gaven ook aan hier meer zelfvertrouwen door te krijgen, wat erg belangrijk is voor je eigen competentiegevoel. Ook het zetten van kleine stapjes per keer werd als zeer prettig ervaren.

Bijlage XVIII: Uitwerking voorbeeldles

Afbeelding...: creatie-les: Pluk van de Petteflat

Les: schrijfpatronen groot. Materiaal A-3 papier (vastplakken op tafel) en wasco

Start: losmaakoefeningen van de pols.

Basis van de wagen: vierkanten, doorlopende beweging met stop in de hoeken.

Invulling van de takel en wagen: zigzagbeweging:

Wielen: linksom draai

Spaken van de wielen: uitschietbeweging

Lampen/ zwaailicht: rechtsom draai

Lucht: open guirlande

Grond: golfbeweging

Afsluiting: Leerlingen mogen als ze willen zelf nog pluk erbij tekenen.

Vier leerkrachten van de groep 1 en 2 waren bezig met het thema Pluk van de Pletteflat. Aangezien hier geen thematische schrijfles van in onze methode staat, was de vraag van deze leerkrachten:

Hoe pas ik mijn schrijfles binnen het thema Pluk van de Pletteflat?

Hierop heb ik een voorbeeld gemaakt van een schrijfles en deze binnen de groepen gegeven aan de leerkrachten.

Leerkracht 1: Schrijfles aan alle groep 2 leerlingen (8)

Leerkracht 2: Schrijfles aan alle groep 2 leerlingen (6)

Leerkracht 3: Schrijfles aan 5 groep 2 leerlingen.

Leerkracht 4: Schrijfles aan 5 groep 2 leerlingen.

Bij leerkracht 1 en 2 heb ik alle leerlingen begeleid, intussen waren de groep 1 leerlingen aan zelfstandig aan het werk. De leerkracht keek mee met mijn les en kreeg zo inzicht in het geven van een eigen creatieles. Hierbij kon ik de leerkrachten tevens helpen met tips waar ze op konden letten tijdens een schrijfles.

Bij leerkracht 3 en 4 heb ik een groepje leerlingen begeleid, deze leerkrachten gaven in hun hulpvraag aan dat ze graag zelf een voortzetting wilde geven met dezelfde les bij de overige groep 2 leerlingen. Ook bij deze leerkrachten heb ik tips gegeven in het begeleiden van de leerlingen tijdens de schrijfles en meer inzicht gegeven in het geven van een eigen creatieles.

De leerkrachten gaven aan dat ze nu goede handvatten hadden gekregen voor het geven van de les, vooral op het gebied van planning, organisatie en begeleiding van de kinderen. Vooral ook hoe je een schrijfles zelf kan maken binnen je eigen thema. "Eigen creatie-les". De leerkrachten gaven aan dat ze hier erg enthousiast van werden en dat ze door de voorbeeldles nu veel makkelijker een schrijfles geven binnen het eigen thema.

Bijlage XIX: hand/ vingerspelletjes

Hand- en vingervaardigheidsoefeningen:

Handvaardigheid:

symmetrisch (= met beide handen tegelijk) aanwijzen en benoemen van lichaamsdelen;

- Je doet eerst zelf mee. (verbalen en visuele ondersteuning)
 - Later mogen kinderen zelf bepalen wat wordt aangewezen.
 - Maak het moeilijker door de visuele ondersteuning zelf fout te doen. ('Wijs je knieën aan; terwijl je zelf je schouders vastpakt!')
-
- ☐ alleen met de linkerhand aanwijzen
 - ☐ zowel met linker als rechterhand aanwijzen in combinatie met verschillende lichaamsdelen
 - ☐ aanwijzen van lichaamsdelen bij een ander, die tegenover je zit

Sensibele vaardigheid:

- ☐ laat getallen en letters (groot) voelen op de rug
- ☐ moeilijker; laat getallen en letters voelen op palm of rug van de hand
- ☐ maak korte woordjes of cijfercombinaties (ieder cijfer of letter steeds hardop zeggen)

Bewegingsreeksen:

- ☐ symmetrisch aantikken:
 - been borst hoofd klap
 - knijp 2 3 4, draai 2 3 4, zwaai 2 3 4, wrijf 2 3 4, duim 2 3 4, wijs 2 3 4, middel 2 3 4 en de hele rij weer terug

Je ondersteunt dit mondeling door te zeggen wat je aantikt.

Je maakt een soort schommelbeweging; dat betekent dat er niet telkens opnieuw wordt begonnen, maar dat de beweging aan de start en in het midden gewoon doorloopt. (Je voert hem maar 1 keer uit.)

- ☐ altemnerend aantikken; eerst linkerbeen (met linkerhand) dan rechterbeen (met rechterhand) enz.

moeilijker;

- Tempo van de beweging verhogen. (zodat de stem het niet meer bij kan houden)
- Met de andere hand starten
- In tweetallen; klap tegen elkaars handen
- Schrijfhand tikt 2 keer aan en de andere hand 1 keer
- Wissel van hand na symmetrische klappbeweging (tikt rechterhand als eerste 't hoofd aan, dan gaat linkerhand als eerste naar beneden)
- Probeer te tellen tijdens 't maken van de beweging of iets te vertellen. (= *lateralisatiefase*)

Klaspelletjes:

- symmetrisch :
 - been / klap (+ hardop tellen) ; zachtjes op been en een harde klap (accent op even getallen)
 - klap / been (+ hardop tellen) ; zachtjes op been en een harde klap (accent op oneven getallen)
 - de tafels oefenen ; been / been / klap (1 2 **3** 4 5 6)
- combinatie :
 - symmetrisch been / klap, linkerbeen / klap, symmetrisch been / klap enz.
 - symmetrisch been / klap, rechterbeen / klap, symmetrisch been / klap enz.
 - been / klap, linkerbeen / klap, rechterbeen / klap, been / klap enz.
 - in tweetallen : de klap tegen elkaars handen (aan beide kanten)
 - combineer aantallen: b.v. rechts 2 keer en links 1 keer
- enkel en dubbel tikken op benen in combinatie met klappen :
 - A. klap 1 (tik op rechterbeen) klap 2 (tik op linkerbeen) klap 3 (tik op rechterbeen) klap 4 (tik op linkerbeen) klap dubbel (tegelijk tikken op beide benen) klap dubbel (tegelijk tikken op beide benen)
 - B. klap 1 klap 2 klap dubbel klap dubbel
 - C. klap 1 klap 2 klap BOEM (= klap dubbel)

Maak weer de schommelbeweging.

Als zowel ritme A als B en C zijn aangeleerd wordt de schommelbeweging:

A B C B A

moeilijker :

- kruisen bij 't aantikken van de benen (rechterhand tikt linkerbeen aan)
- in tweetallen
- in combinatie met tellen
- in toegepaste vorm met tennis of jongleerballen

Vingerspelletjes:

- Handen losjes tegen elkaar met gestrekte vingers: tip de wijsvingers tegen elkaar.

- Als dit lukt ook andere vingers laten tippen tegen elkaar.
- Maak een schommelbeweging.
- Varieer in aantal tikken.
- Dezelfde oefening maar dan beide handen op tafel leggen. (Symmetrisch dezelfde vinger op de tafel laten tikken.) Door druk uit te oefenen op de andere vingers blijven deze gemakkelijker “aan de tafel geplakt”.
 - Maak het moeilijker door links een andere vinger te laten bewegen dan rechts.
- Duimen:
 - Eerst de beweging groot uitvoeren : rechterwijsvinger op linkerduim (onder), linkerwijsvinger op rechterduim (boven), rechterwijsvinger laat duim los en draait over de linkerwijsvinger weer terug naar de linkerduim, linkerwijsvinger maakt daarna dezelfde beweging --> schommel
 - Duimen met andere vingers; daarna op commando overschakelen op de genoemde vinger.
 - Laat erbij tellen
 - Bij de voorkeurshand komen alle vingers aan de beurt. De niet voorkeurshand blijft duim – wijsvinger draaien.
 - Hetzelfde andersom en wisselend om en om (schommelbeweging).
- Vingertippen:
 - Tip met de duim de topjes van de vingers aan. (schommelbeweging: pink wordt dus maar 1 keer aangetikt.
 - Laat beide handen tegelijk werken. (= symmetrisch)
 - Maak 't complexer door hardop de betreffende vinger te benoemen of hardop tellen.
 - Altererend: linkerhand, rechterhand, linkerhand enz. Of 2 keer voorkeurshand en 1 keer niet voorkeurshand.
 - Tik met voorkeurshand alle vingers aan, terwijl de steunhand alleen de wijsvinger aantikt. Idem wisselend van hand.
 - Maak een ander ritme (b.v. enkel aantikken, dubbel aantikken)
 - Wissel steeds van hand (duim / wijsvinger rechts, duim / wijsvinger links ; duim / middelvinger rechts, duim / middelvinger links)
 - De ene hand begint met 't aantikken van de wijsvinger en de andere hand met het aantikken van de pink.

Vingerversies

Duimelot

Beeld dit versje bij het opzeggen uit. De vingers kunnen opgemaakt worden met gezichtjes.

Naar bed, naar bed zei Duimelot (duim op en neer buigen)

Eerst nog wat eten, zei Likkepot (wijsvinger op en neer buigen)

Waar zal ik het halen, zei Lange Jaap (middelvinger op en neer buigen)

Suzanne Snoek

In grootmoeders kastje, zei Ringeling (ringvinger op en neer buigen)

Dan zal ik 't verklappen, zei 't Kleine Ding (pink op en neer buigen)

'Nu is dit duimelotje moe en wil gaan slapen. Zullen we hem naar bed brengen?'

Kaboutertjes

Tien kleine kaboutertjes die lopen heen en weer

(10 vingers lopen van links naar rechts)

Tien kleine kaboutertjes die zien elkaar steeds weer

(twee handen met uitgestrekte vinger naar elkaar toe draaien)

Tien kleine kaboutertjes die dansen in het rond

(twee handen met uitgestoken vingers draaien rond)

Tien kleine kaboutertjes die houden stil hun mond

(vingers sluiten op duim)

Tien kleine kaboutertjes zeg, zijn allemaal weg

(handen snel op de rug)

De kabouters kunnen omgetoverd worden in poppen, kinderen, katten, vogels en nog veel meer. De bewegingen die deze figuren maken zijn ook alle anders; katten sluipen, kinderen huppelen, vogels vliegen.

Twee handjes

Twee handjes op de tafel, twee handjes in de zij

Twee handjes op de schouders, op 't hoofdje allebei

De rechter gaat de hoogte in, de linker gaat ook mee.

En steek ze nu maar flink vooruit en draai er maar eens mee.

Nu maken wij twee vuistjes en weet je ook waarom?

Dan kunnen we gaan trommelen van rommeldebommeldebom.

De duimpjes zijn de dikste, de pinkjes zijn zo klein;

Nu moeten die twee handjes weer op 't ruggetje zijn.

TWEE HANDJES

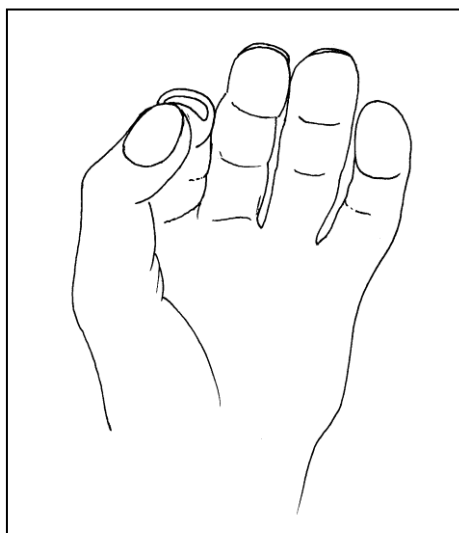
De rechter gaat de hoogte in, de linker gaat ook mee,
En steek ze nu maar flink vooruit en draai er maar eens mee.

Nu maken wij twee vuistjes en weet je ook waarom
Dan kunnen we gaan trommelen van rommeldebommeldebom

De duimpjes zijn de dikste, de pinkjes zijn zo klein
Nu moeten die twee handjes weer op 't ruggetje zijn.

lenemienemutte

Het bekende aftelversje is ook op de vingers van de hand met *opponerende* duim uit te voeren.

lene miene mutte

tien pond grutte

tien pond kaas

lenemienemutte is de BAAS!

mogelijke variaties:

- aantal vingers dat erbij betrokken is

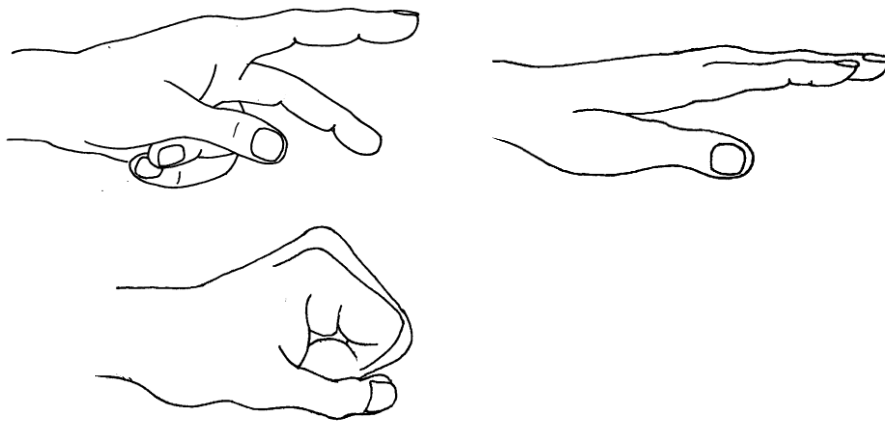
- wélke vinger startvinger is.

Controle: als kinderen het tegelijkertijd uitvoeren moeten ze op dezelfde vinger uitkomen. Dit kan ook zonder eerst naar elkaars handen te kijken en bij de controle wél.

schaar, papier en steen

De handen kunnen een schaar, een vel papier of een steen voorstellen:

- Twee kinderen zitten tegenover elkaar. Eén hand op de rug.
- Ze vormen hun hand tot één van de drie mogelijkheden en steken die na aftellen tot drie gelijktijdig naar voren. De hiërarchie bepaalt wie er wint. Deze rangvolgorde wordt bepaald door de 'sterkste' (onderstreept).

steen - schaar (steen is sterker; de schaar wordt bot)

papier - steen (het papier kan de steen inpakken)

schaar - papier (de schaar kan het papier kapot knippen)

- De kinderen voeren voorzichtig deze acties uit. (Bijvoorbeeld: de winnende schaar omvat de verliezende steen)
- Daarna weer een hand op de rug voor de volgende ronde.

Torentje, torentje bussekruit

Two staves of music in 6/8 time. The melody is on the first staff, and the lyrics are written below it. The second staff continues the melody and lyrics.

To-ren-tje, to-ren-tje bus - sekruit, wat hangt er uit? Een gou-den fluit, een
gou-den fluit met kno-pen, to-ren-tje is ge - bro-ken.

De gebalde vuist met de duim naar boven van één kind wordt op tafel geplaatst en daarboven telkens weer een andere, totdat de toren op het laatst door de zwaaiende bewegingen gebroken wordt.

Vijf kleine vingertjes

Two staves of music in 4/4 time. The melody is on the first staff, and the lyrics are written below it. The second staff continues the melody and lyrics.

Vijf kleine vingers
Vijf klei-ne vin-gers op een rij, al - le-maal an-ders al - le-maal van mij.
Wel-ke zal het zijn?

De vin-ger waar een ring aan kan, die zal het zijn.
De vin-ger die in't mid-den zit, die zal het zijn.
De vin-ger waar ik soms mee wijs, die zal het zijn.
De vin-ger die het dik-ste is, die zal het zijn.
De vin-ger die het klein-ste is, die zal het zijn.

Bedenk en beschrijf bij dit lied zélf de praktische uitvoering.

In mijn holletje

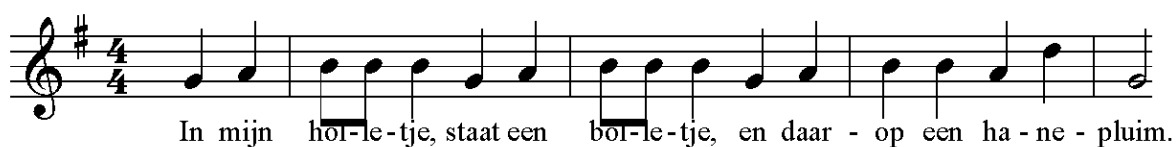
In mijn holletje staat een bolletje

en daarop een hanepluim.

Pluim, pluim, pluim en een hanepluim.

Hier is mijn pink en daar is mijn duim.

Spel: De verschillende vingers worden door de andere hand aangewezen op de maat van het gezongen liedje. Beginnen met de ringvinger, richting de duim, dan overspringen naar de pink etc. Zo kom je in de laatste regel bij "pink" en "duim" op de juiste plaats uit.

variatie: De andere 'aanwijshand' kan ook achterwege blijven. Nu moeten de vingers van de hand steeds op tijd 'wakker worden' en omhoog veren als ze aan de beurt zijn.

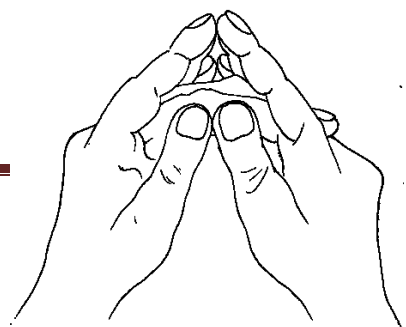
Handjes draaien

Handjes draaien

Bedenk hier de bijbehorende bewegingen bij. Denk ook aan de handbeweging als iets heel lekker is.

Ik wed en ik wed

Ik wed en ik wed

Vinger-spelliedje: men legt de uitgespreide vingers van beide handen tegen elkaar, laat de beide middelvingers doorzakken en trekt de handpalmen uiteen, terwijl de vingertoppen tegen elkaar blijven. Men kan dan achtereenvolgens de duimen en wijsvingers uit elkaar bewegen en weer naar elkaar toe; de ringvingers zijn niet beweegbaar, terwijl de pinken weer vrij kunnen bewegen.

Vingerspелletje

Vijf vingertjes zijn heel erg moe
En slapen met hun oogjes toe.
Totdat de zon met warme stralen
De vingers uit hun slaap komt halen.
De duim wordt wakker
en wekt zijn makker.
De wijsvinger is boos.
Hij sliep nog als een roos.
De middelvinger staat op
met een slaperige kop.
De ringvinger doet kwiek
zijn ochtendgymnastiek.
'Ik ook', zegt Pinkje Pink
en voelt zich erg flink.
De vingers roepen dan in koor
'Dag zonnetje, blijf schijnen hoor!'

In ons huis

Zit in iedere hoek een muis.

Ze trippelen,

ze trappelen,

Suzanne Snoek

ze kriebelen.

ze krabbelen.

Ze zitten op de tafel,

op de stoel, op de bank,

in de kast.

En als je roept: "VANG"

kruipen ze snel achter het behang!

Dit opzegversje kan aanleiding geven tot allerlei vingerspelletjes!

Bijlage XX: Tussendoelen

MOTORISCHE ONTWIKKELING

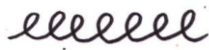
A: SCHRIJFPATRONEN GROOT

A1: Op papier

A2: Op bord

A3: In de lucht

A4: guirlande open ---

A6: guirlande gesloten ---

A6: Arcade open ---

A7: Arcade gesloten ---

A7: linksom draai ---

A8: rechtsom draai ---

A9: zigzagbeweging --

A9: stippen zetten ---

A10: strepen zetten (uitschietbeweging) ---

A11: dwarrelen (allerlei patronen) ---

A12: golfbeweging ---

A13: Lemniscaat ---

B: SCHRIJFPATRONEN KLEIN

B1: guirlande open

B2: guirlande gesloten

B3: Arcade open

B4: Arcade open

B3: linksom draai

B4: rechtsom draai

B5: zigzagbeweging

B5: stippen zetten

B6: strepen zetten (uitschietbeweging)

B7: dwarrelen (allerlei patronen)

B9: Golfbeweging

B10: Lemniscaat

C: ARCEREN/ VERSIEREN

C1: Arceren

C3: Kleine schrijfpatronen

D: KLEIN KLEUREN

D1: Dekkend met ronddraaiende bewegingen

D2: Donker inkleuren (zelfde kleur als potloodpunt)

D3: Licht kleuren 9 potlood verder naar achter beetpakken)

D4: Kleuren in toonverloop (van donker naar licht kleuren en terug)

E: FIJNE MOTORISCHE HANDELINGEN

E1: Vinger oefeningen

E2: Motorisch materiaal

E3: Knutselles met motoriek als doel

F: MANIPULEREN

F1: Translatie (van toppen naar handpalm, of van handpalm naar toppen)

F2: Schuifbeweging (Shift)

F3: Rotatie (met de vingertoppen voorwerp om de as laten bewegen)

G: HOUDING EN PENGREEP

G1: Zithouding

G2: Pengreep

G3: Pendruk

G5: Ligging steunhand

G6: Papierligging

